
ANTROPOLOGIE EN DE
BRUIDSSCHAT IN KLASSIEK
ATHENE

EEN ONDERZOEK NAAR DE TOEPASSING VAN MODERNE
ANTROPOLOGISCHE THEORIE OP DE KLASSIEK ATHEENSE
SAMENLEVING

LAURA MEIJER

UNIVERSITEIT UTRECHT

AUGUSTUS 2013

DR. FLORIS VAN DEN EIJNDE

ABSTRACT

In 1994, Sourvinou-Inwood wrote about the dangers of the direct application of modern anthropological models to the study of Classical Athens, with a focus on women in religion. In my opinion, the same holds good for the study of the dowry-system. The use of anthropological theories like Goody, who sees the dowry as a premordial inheritance (Goody and Tambiah 1973) and Boserup, who defines the dowry as a financial compensation for the bride's sustenance (Boserup 1970), have formed the framework through which we as historians study classical Athenian society. However, some propositions of these theories, such as that the dowry is given to the daughter herself, are forced on Athenian society while they do not necessarily seem to be the case.

Literary sources like the private orations of Demosthenes and Isaeus and the *apotimema* *proikos*-inscriptions reveal the social context of the dowry system in Athens. Together with the social and economic structure of society and inheritance laws these literary sources indicate the need of a re-evaluation of the traditional anthropological theories. These sources do show an everlasting connection between the bride and the dowry by defining the dowry with her name, but that does not indicate her ownership. Lin Foxhall teaches us not to search for an individual ownership in the *oikos*-related sphere (Foxhall 1989). However, in the theory of Goody, the bride's ownership of the dowry is undisputed. The main point of Boserup's theory is that the dowry is a kind of resource for the life sustenance of women. If that is the case, it is strange to see suits as Demosthenes' *Against Boeotus II*, that show that the dowry is supposed to end up with the children, which means it cannot be consumed during marriage.

Inspired by the 2004 re-evaluation of traditional theories for modern India by Srinivasan and Lee I would like to argue that the old models lack a socio-economic component. The dowry-system in modern India is influenced by the materialising of Indian society, in which young couples use the dowry for luxury goods and social status. We should combine some of the components of the different theories into one. In my opinion the dowry is not just an inheritance by life or a financial compensation for the bride's sustenance, but merely a socio-economic phenomenon, with juridical implications and strongly connected to the inheritance laws of Classical Athens.

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	5
OPBOUW VAN THESIS	5
GEBRUIKTE ZOEKMETHODE LITERATUUR.....	8
Literaire bronnen	8
Inscripties	8
Antropologische theorieën.....	9
HISTORISCHE CONTEXT	10
ATHEENS BURGERSCHAP	10
Terminologie	10
Ontwikkeling van burgerschap.....	12
HUWELIJK SLUITEN	14
<i>Engye</i>	14
<i>Ekdosis</i>	16
<i>Gamos</i>	16
<i>Sunoikein</i>	17
Trouwen met een <i>epikleros</i>	17
HUWELIJK ONTBINDEN	18
Overlijden.....	18
Scheiden.....	19
ERFRECHT	20
Zonder kinderen	21
per testament	22
PRIVATE ECONOMIE, EIGEN BEZIT BINNEN EEN <i>OIKOS</i>	23
Schaps	23
Foxhall	25
WAT HOUDT DE BRUIDSSCHAT IN KLASSIEK ATHENE IN?	29
INHOUD EN OMVANG VAN BRUIDSSCHAT	29
TERUGGAVE BIJ OVERLIJDEN OF SCHEIDING.....	32
Zonder kinderen overlijden	33
Met kinderen overlijden	33
DE BRUIDSSCHAT ALS LEGITIMERING VAN HET HUWELIJK.....	33

Isaeus II.....	34
Isaeus III.....	35
DE BRUIDSSCHAT ALS REDEN VAN EEN RECHTZAAK.....	37
Demosthenes 41.....	37
Demosthenes 40.....	37
Demosthenes 27.....	39
ANTROPOLOGIE.....	40
GOODY, DE BRUIDSSCHAT ALS ERFENIS BIJ LEVEN.....	41
BOSERUP DE BRUIDSSCHAT ALS ECONOMISCH FENOMEEN.....	44
GAULIN EN BOSTER.....	45
SRINIVASAN EN LEE, DE BRUIDSSCHAT ALS SOCIAAL-ECONOMISCH FENOMEEN.....	48
Acceptatie van de bruidsschat door vrouwen.....	50
Moderniseringsparadox.....	53
TOETSING THEORIEËN.....	54
GOODY.....	54
Monogamie.....	54
Met vrouwen.....	55
Met mannen.....	57
Stratificatie.....	58
Hypergamie.....	58
Diverging devolution.....	61
Erfrecht in Klassiek Athene.....	61
Eigendom door vrouwen.....	62
Endogamie of exogamie.....	63
De bruidsschat als erfenis bij leven.....	66
Conclusie Theorie Goody.....	71
BOSERUP.....	72
Agrarisch stelsel.....	73
Financiële compensatie voor haar levensonderhoud.....	75
GAULIN EN BOSTER.....	76
Sourvinou-Inwood.....	78
Foxhall.....	80

Conclusie	82
SRINIVASAN EN LEE	82
CONCLUSIE	86
WOORDENLIJST	91
LITERATUURLIJST	95
PRIMAIRE BRONNEN	95
SECUNDAIRE LITERATUUR	95
ONLINE BRONNEN	97
BIJLAGEN	98
1. LIJST PRIMAIRE BRONNEN PERSEUS.....	98
2. RESULTATEN ONDERZOEK SRINIVASAN EN LEE	99
3. HUWELIJKSCONTRACT ELEPHANTINE	101

INLEIDING

In 1994 schreef Sourvinou-Inwood over de problematiek van het gebruik van antropologische theorieën in de studie naar de Klassieke Wereld.¹ Haar grootste punt was dat theorieën en modellen, gebaseerd op een grote verscheidenheid aan samenlevingen, zoals “Mediterranean societies”, niet zomaar toepasbaar zijn op een specifieke samenleving, zoals in haar geval Klassiek Athene. Een dergelijke theorie maakt in grote mate gebruik van algemeenheden, versimpelingen en gemiddelden en laat vrijwel geen ruimte over voor variaties. Aangezien alles in een samenleving met elkaar in verbinding staat is een enkele verandering op een willekeurige plek automatisch van invloed op allerhande andere zaken. Een ander probleem dat Sourvinou-Inwood aan het licht brengt is dat een theorie het perspectief van de onderzoeker bepaald en zijn/haar vrije, onbevooroordeelde blik op de geschiedenis vertroebeld. Immers, de theorie stelt dat een samenleving zoals deze bepaalde facetten kent en dus bevat deze samenleving in kwestie deze facetten ook. Maar met een algemene brede theorie zonder ruimte voor variatie hoeft een enkele samenleving bij lange na niet aan al deze facetten te voldoen.

OPBOUW VAN THESIS

De vraag rijst in hoeverre dit ook geldt voor de theorieën die historici gebruiken wanneer zij schrijven over het huwelijk en de bruidsschat van Atheense burgers in Athene in de Klassieke periode van de 5^e en 4^e eeuw.

Om te bepalen of en in hoeverre de gebruikte theorieën toepasbaar zijn op Athene zal eerst beschreven worden hoe een huwelijk in Athene gesloten werd en welke fases dat huwelijksproces kende. Ook zal het erfrecht en burgerschapsrecht besproken worden, welke

---

¹ Christiane Sourvinou-Inwood, ‘Male and female, Public and Private, Ancient and Modern’ in: Ellen D. Reeder Pandora Women in Classical Athens. (Baltimore 1995) 111-120.

sterk samenhangen en bepalend zijn voor het huwelijk en de bruidsschat. Ook zal een deel gewijd worden aan het economische systeem binnen een huishouden, een *oikos*, met de nadruk op de mogelijkheden van eigen bezit door de leden van dit huishouden, de echtgenoot en echtgenote specifiek.

Vervolgens zal er een overzicht gegeven worden van het gebruik van de bruidsschat in de Atheense samenleving. Dit zal kort bestaan uit de inhoud en de omvang van een bruidsschat, maar zich vooral focussen op de sociale, economische en juridische rol die de bruidsschat speelt in Klassiek Athene. Hiervoor zal gebruik gemaakt worden van secundaire literatuur over huwelijks-, erf- en burgerschapsrecht zoals Harrison, Schaps, Foxhall en de artikelen in het Cambridge compendium to Ancient Greek law. Anderzijds zullen literaire primaire bronnen, zoals de private redevoeringen van Demosthenes, Isaeus en Lysias, gebruikt worden.

Na deze focus op Klassiek Athene zullen de antropologische theorieën de revue passeren. Dit zijn de theorieën van vier auteurs. Al deze werken zijn gebaseerd op onderzoek in Afrika en India in de moderne tijd. De meest voorkomende theorie is van Goody uit 1973 die aangevuld wordt met eerder en later werk van Goody om een duidelijker beeld te schetsen van zijn theorie over een samenleving met een bruidsschat en over de bruidsschat als onderdeel van een erfrechtelijk systeem.² Een andere theorie is een economische van Boserup uit haar boek uit 1970.³ Hierin legt zij een strikte connectie tussen het type huwelijksgift, namelijk een bruidsprijs of een bruidsschat, en het agrarische systeem en de rol van vrouwen binnen dit systeem. Van groot belang voor haar standpunt is de introductie en

---

² Jack R. Goody, "Marriage prestations, inheritance and descent in pre-industrial societies" in: *Journal of comparative family studies* 1 (1970) 37-52. Goody, J. en S.J. Tambiah, *Bridewealth and dowry* (Cambridge 1973).

³ Esther Boserup, *Woman's role in economic development* (New York 1970).

het gebruik van de ploeg. Als aanvulling op Boserups economische theorie is het werk van Gaulin en Boster die vanuit de gedragsecologie tot dezelfde conclusies komen, namelijk dat de bruidsschat een concurrentiemiddel van vrouwen is in hun strijd om de beste huwelijkskandidaat.⁴ De laatste theorie is van veel latere datum en daardoor vrijwel niet toegepast in onderzoek naar Klassiek Griekenland, maar mijn inziens van groot belang in de definiering van de bruidsschat. Het gaat om het artikel van Srinivasan en Lee uit 2004 die stellen dat de bruidsschat in hedendaags India een groot sociaal component bevat wat een verklaring kan zijn voor het feit dat de bruidsschat nog altijd bestaat in India en daar een enorme rol speelt die niet verklaarbaar is met behulp van de theorieën van Goody en/of Boserup en slechts gedeeltelijk middels Gaulin en Boster.⁵

Om te bepalen in welke mate bovenstaande theorieën toepasbaar zijn op Klassiek Athene zal ik elk van deze 4 theorieën op basis van essentiële punten uit de theorieën, vergelijken met de situatie in Klassiek Athene. De bronnen hiervoor zijn ook dit maal de redevoeringen van Demosthenes, Isaeus en Lysias, aangevuld met andere literaire bronnen, zoals inscripties, papyri en secundaire literatuur. Uiteindelijk zal er in de conclusie teruggekeken worden op de analyse en antwoord gegeven worden op de vraag in hoeverre de theorieën uit de antropologie over de bruidsschat toepasbaar zijn op Klassiek Athene.

---

⁴ Steven J.C. Gaulin en James S. Boster, "Dowry as female competition" in: *American Anthropologist* New Series 4 (1990) 994-1005.

⁵ Padma Srinivasan en G.R. Lee, "The dowry system in Northern India: women's attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 66 (2004) 1108-1117.

GEBRUIKTE ZOEKMETHODE LITERATUUR

Om de vergelijking te kunnen maken tussen de antropologie enerzijds en Klassiek Athene anderzijds, is gebruik gemaakt van primaire en secundaire literatuur over Athene die in de literatuurlijst te vinden is. Voor deze literatuur, en de antropologische literatuur is de volgende zoekstrategie gebruikt.

LITERAIRE BRONNEN

Allereerst is gebruik gemaakt van <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/search>. Daarbij is aangegeven alle varianten van het woord *proiks*, gift, geschenk of bruidsschat, te willen zoeken. De gebruikte zoekterm is 'proi/c'. De zoekopdracht is verkleind door alleen de collectie "Greek and Roman materials" aan te vinken. Zodoende is er een lijst samengesteld die verder is gespecificeerd met enkel Griekse auteurs uit de 5^e en 4^e eeuw⁶. Daarna ben ik de literatuur op deze lijst na gaan lopen en heb ik die bronnen waarin *proiks* niet in de betekenis van bruidsschat werd gebruikt verwijderd. Zodoende is de lijst gebruikte literaire bronnen uit bijlage 1 tot stand gekomen. Deze is aangevuld met eventuele bronnen die de secundaire literatuur gaven.

INSCRIPTIES

Voor de inscripties is een vergelijkbare methode gebruikt. Via de website <http://epigraphy.packhum.org> van The Packard Humanities Institute, is gezocht met de beperking Attica. Ook hieruit zijn de inscripties verwijderd die gebruik maken van *proiks* in een andere betekenis dan bruidsschat.

---

⁶ Alle jaartallen zijn voor Christus tenzij anders aangegeven. Een uitzondering hierop vormt de gebruikte secundaire literatuur.

ANTROPOLOGISCHE THEORIEËN

Voor de antropologische theorieën is de volgende zoekwijze gehanteerd. Allereerst is de afdeling ‘culturele antropologie’ van de universiteitsbibliotheek van de Universiteit Utrecht bezocht voor een oriëntatie op literatuur over de bruidsschat binnen de antropologie. Vervolgens is literatuur over het huwelijk en de bruidsschat in Klassiek Athene bestudeerd voor het gebruik van antropologische werken over de bruidsschat, waaruit Goody al snel veelvuldig naar voren kwam. In een uitweiding naar het gebruik van de bruidsschat in modern India bleek Srinivasan en Lee een nieuw interessante artikel te zijn waarin ook een verwijzing stond naar Boserup. Enig zoekwerk in de zoekmachine Picarta met termen als ‘dowry’ en ‘economy’ resulteerde in een aanvulling op Boserups theorie door Gaulin en Boster.

HISTORISCHE CONTEXT

Voor een juiste interpretatie van de bruidsschat in Klassiek Athene is het van belang enig inzicht te hebben in de gebruiken van de Atheense samenleving. Hiervoor zal allereerst een historisch overzicht gegeven worden van de ontwikkeling van het Atheens burgerschap en zullen enkele woorden gewijd worden aan de terminologie over burgerschap in Athene. Vervolgens zal het proces van een huwelijk sluiten uit de doeken worden gedaan. Dit is niet overeenkomstig met de moderne westerse manier van het sluiten van een huwelijk en er is ook geen specifiek juridisch moment waarop een huwelijk gesloten wordt, zoals zal blijken. Wat wel overeenkomstig is met het moderne Westen is de mogelijkheid van het ontbinden van een huwelijk, wat in tegenstelling tot tegenwoordig een vrij simpele aangelegenheid was. Vervolgens zal een uitermate belangrijk onderdeel van Athene behandeld worden, namelijk het erfrecht. Alles wat een Athener regelt en doet hangt voor een groot deel samen met het in stand houden van zijn bezit, opdat dat aan de volgende generatie doorgegeven kan worden. Ook het huwelijk en het burgerschapsrecht komen tot uiting in het erfrecht. Voor het plaatsen van de bruidsschat in de Atheense context is het ook van belang om enig onderzoek te doen naar de economische structuur van een *oikos*, met de vraag wat ‘eigendom’ feitelijk inhoudt en aan wie dat toekomt. Dit vormt dan ook het laatste deel van dit hoofdstuk.

ATHEENS BURGERSCHAP

TERMINOLOGIE

Patterson geeft in haar artikel “Hai Attikai, the other Athenians”, een overzicht van de contemporaine termen over burgerschap.⁷ De opties zijn *polites*, *astos*, *Athenaios* of *Attikos*.

---

⁷ Cynthia Patterson, “Hai Attikai, the other Athenians” in: Marilyn Skinner (ed), *Helios: Rescuing Creusa: new methodological approaches to women in Antiquity*, 13 (1986) 49-67.

Athenaios en *polites* hebben een meer politieke, mannelijke connotatie, terwijl *astos* en *Attikos* meer gemeenschappelijk en familiair zijn.

*“The distinction between Attikos/e and Athenaios/a might be said to be that between being a native member of the traditional Athenian community of Athenian families, on the one hand, and a member of the politically sovereign body, on the other. The distinction does not neatly follow gender lines. While a woman’s share was primarily that of an Attike, she was not excluded from a more public and individual role if she was a priestess; a man’s share was to be both Attikos and Athenaios.”*⁸

Zoals er tussen *Attikos* en *Athenaios* een verschil is, zo is ook *polites* en *astos* niet hetzelfde. *Polites* heeft meer te maken met een politieke relatie met de gemeenschap, met publieke en competitieve aspecten, terwijl *astos* meer te maken heeft met het onderdeel zijn van de gemeenschap. *Astos* is afkomstig van *astu*, wat stad betekend, wat weer verwijst naar de fysieke setting van de stad. Dit in tegenstelling tot *polites*, afkomstig van *polis*, wat geen fysieke component heeft maar wel een politieke. *Astos* is daarmee gelieerd aan *Attikos* en *polites* met *Athenaios*. Hoewel al deze termen te maken hebben met het moderne ‘burgerschap’ is geen van deze 4 termen individueel vergelijkbaar met ‘burgerschap’. De keuze voor een van deze termen ligt volledig aan de specifieke rol die de persoon in kwestie op dat moment uitvoert. In het kader van de ontwikkeling van het burgerschap als onderdeel van de beschrijvingen van het huwelijk en de discussie over de rol van de bruidsschat zal ‘burgerschap’ in het vervolg van dit artikel voornamelijk de betekenis van *astos* impliceren.

---

⁸ Cynthia Patterson, “Hai Attikai, the other Athenians” in: Marilyn Skinner (ed), *Helios: Rescuing Creusa: new methodological approaches to women in Antiquity*, 13 (1986) 49-67 aldaar 53.

ONTWIKKELING VAN BURGERSCHAP

Het Atheens burgerschap kent haar oorsprong bij Solon.⁹ Zijn burgerschapswetten uit de vroege 6^e eeuw gingen niet zozeer om wie burger was en wie niet, maar om de bepaling van rechten van de leden van de Atheense samenleving. Algemeen wordt aangenomen dat Solon als Atheners diegenen beschouwde die vrij leefden in Attica en “deelden in de *polis*”.¹⁰ Een van de bepalingen van Solon is dat enkel zij die wettig geboren zijn, *gnesioi*, konden erven van Atheners en *nothoi*, bastaards, niet.¹¹ Kleisthenes heeft vervolgens met zijn hervorming van de structuur van de *polis* ook een verandering veroorzaakt in de definiëring en identificering van burgerschap. Hing het burgerschap voorheen af van de *phratriai*, die bepaalden of iemand deel was van het broederschap en daarmee ook *gnesios* was, na Kleisthenes bepaalden kleine subdivisies van de stad, de zogenoemde *demoi*, wie burger was en wie niet, waarbij afkomst van groot belang bleef.¹² Sinds Kleisthenes' hervormingen bestaat de naam van een Atheens burger dan ook uit zijn voornaam, de naam van zijn vader en de naam van de *deme*.¹³ Perikles heeft vervolgens in 451/0 een voorstel ingediend om het burgerschap te beperken tot kinderen van 2 *astoi*, Atheense burgers.¹⁴ In principe zegt dit niets over de verhouding tussen deze twee *astoi*, het zegt enkel iets over het ouderschap.

---

⁹ Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 270.

¹⁰ Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 271/2.

¹¹ Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 281.

¹² Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 281/ 276.

¹³ <http://www.lgpn.ox.ac.uk/names/practices.html>

¹⁴ Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 278.

Echter in de 4^e eeuw blijkt een huwelijk met een *xenos*, een niet-burger, verboden.¹⁵ Hierdoor ging het burgerschap ook afhangen van het verbond van de ouders.

Het uiten van burgerschap vindt plaats in de publieke ruimten, bij familie-, *deme*- of *polis* aangelegenheden in de religieuze, politieke of commerciële sfeer. Burgerschap was niet zozeer iets dat men had, het was meer iets dat men deed. Het was zichtbaar door actieve participatie in de *polis*.¹⁶

ὡς ὑπ' αὐτῶν τούτων προῦκρίθην ἐν τοῖς εὐγενεστάτοις κληροῦσθαι τῆς
ἱερωσύνης τῷ Ἡρακλεῖ, ὡς ἦρχον ἀρχὰς δοκιμασθεῖς.¹⁷

*that by these men themselves I was nominated among the noblest-born to draw
lots for the priesthood of Heracles, and that I passed the scrutiny and held
offices.*¹⁸

Naast het ouderschap bepaalden ook de wetten omtrent erfenis, het huwelijk, religieuze participatie en juridische en politieke privileges of iemand Atheens burger was. Echter zoals blijkt uit de redevoering tegen Neaera is afkomst van twee *astoi* wel degelijk van belang voor het burgerschap.¹⁹ Binnen de juridische redevoeringen wordt de afkomst het meest aangevochten als het gaat om erfrecht en burgerschap. Het algemeen functioneren van iemand binnen de *polis* valt of staat met zijn/haar burgerschap en dat van zijn/haar ouders en kinderen. Het is dan ook zaak om het belangrijkste facet van het verkrijgen van dit burgerschap, het huwelijk tussen twee *astoi*, goed te regelen.

---

¹⁵ [Dem] 59.

¹⁶ Dem 57.

¹⁷ Dem 57.46.

¹⁸ Alle vertalingen zijn afkomstig uit de Loeb-edities van de gebruikte klassieke werken.

¹⁹ [Dem] 59

HUWELIJK SLUITEN

De belangrijkste reden voor een huwelijk is de legale productie van kinderen die als Atheens burger de juiste rituelen uit kunnen voeren bij het overlijden van de ouders en het bezit kunnen voortzetten. Het sluiten van een huwelijk in klassiek Athene is vrijwel niet te vergelijken met de moderne westerse manier van trouwen. Het moderne westen kent een bepaald moment waarop het huwelijk gesloten wordt, wat een wettelijke verandering kent in de situatie voor en na dat moment. Het Atheense huwelijk kent een aantal verschillende fases die geen van allen op zichzelf een specifieke wettelijke lading kennen, maar die allen van belang zijn in de bepaling of een samenlevend koppel gehuwd is. Het huwelijk is een proces waarin een man en een vrouw samen een huishouden opzetten voor het voortbrengen van kinderen. De verschillende fases van dit proces, *engye*, *ekdosis*, *gamos*, *sunoikein* en *paidopoiein*, worden hieronder beschreven. Het huwen met een *epikleros* gaat net even anders in zijn werk dan in een ‘normaal’ huwelijk en verdient daarom een eigen paragraaf.

ENGYE

Allereerst vindt er een *engye* plaats.²⁰ Dit is het contract tussen de vader van een meisje en een mogelijke echtgenoot voor dat meisje. Het is een belofte van de vader zijn dochter weg te geven aan de echtgenoot met een bruidsschat van een bepaalde waarde en een belofte van de man om deze vrouw als zijn echtgenote onder zijn hoede te nemen en haar goed te behandelen. Een mooi voorbeeld van een dergelijk huwelijkscontract, helaas niet afkomstig uit de Klassieke periode, noch uit Athene, maar uit 310 voor Chr uit Elephantine, Egypte.²¹ Het is het oudste voorbeeld van een huwelijkscontract en het oudste Griekse papyrus’ tot dusver gevonden. Het contract is opgenomen in bijlage 3.

²⁰ Cynthia B. Patterson, “Marriage and the married woman in Athenian law” in: S.B. Pomeroy, *Women’s history and ancient history* (Londen 1991) 48-72 aldaar 49.

²¹ Hunt and Edgar, *Select Papyri. Private affairs* (Cambridge 2000) 2-6.

Engye is afkomstig van ἐγγυάω, wat in de actieve vorm “zijn kind in handen geven, verloven aan” betekent en in de mediale vorm “in handen nemen, zich verloven”.²² Het traditionele belang dat historici aan de *engye* hangen, dat dit het moment is waarop officieel een huwelijk gesloten wordt, wordt door Patterson tegengesproken.²³ In haar visie is de *engye* een privaat contract net als alle andere private contracten tussen mannen.²⁴ Het is wettelijk, doch geen publieke zaak en ook mogelijk zonder getuigen. Binnen het Atheense rechtssysteem van getuigenverklaringen zou de *gamos*, het meerdaagse huwelijksfeest, van grotere waarde zijn dan de *engye*.²⁵ Daarnaast is de *engye* slechts een belofte en vindt de daadwerkelijke overdracht van *kyrieia* over het meisje pas op een later moment plaats, namelijk bij de *ekdosis*. Verder is deze belofte niet noodzakelijkerwijs onbreekbaar. Een belangrijk bewijs hierin is Dem. 40. Hierin is sprake van een *engye* in het testament van Demosthenes’ vader waarin hij zijn vrouw en dochter beloofd aan respectievelijk Aphobus en Demophon. Echter er is geen sprake van een huwelijk, zelfs niet tussen Aphobus en Demosthenes’ moeder, terwijl Aphobus de bruidsschat wel al ontvangen heeft. En Demosthenes’ zus is uiteindelijk een andere man getrouwd. Kortom, de *engye* is niet de vervolbrenging van het huwelijk. Het is wel degelijk een essentieel onderdeel van het proces ‘huwelijk’.

---

²² Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 246.

²³ Cynthia B. Patterson, “Marriage and the married woman in Athenian law” in: S.B. Pomeroy, *Women’s history and ancient history* (Londen 1991) 48-72.

²⁴ Cynthia B. Patterson, “Marriage and the married woman in Athenian law” in: S.B. Pomeroy, *Women’s history and ancient history* (Londen 1991) 48-72 aldaar 51.

²⁵ Cynthia B. Patterson, “Marriage and the married woman in Athenian law” in: S.B. Pomeroy, *Women’s history and ancient history* (Londen 1991) 48-72 aldaar 52.

EKDOSIS

Na de *engye* vindt op een later moment, als het meisje de huwbare leeftijd bereikt heeft, de fase van *ekdosis* plaats.²⁶ Dit is de daadwerkelijke overgang van de bruid van de verantwoordelijkheid, *kyrieia*, van haar vader naar die van haar echtgenoot.²⁷ Op dit moment vindt normaal gesproken ook de overdracht van de bruidsschat plaats. Het kan zijn dat een deel van de bruidsschat, of wellicht het geheel op een later moment zal komen. In deze gevallen zal gewoonlijk een *horos* geplaatst worden als verzekering voor de nog te betalen bruidsschat.²⁸ Hierover zal ik later verder uitweiden.

GAMOS

Direct volgend op de *ekdosis* vindt de *gamos* plaats.²⁹ Dit is een meerdaags sociaal en religieus feest ter ere van het huwelijk van het bruidspaar. Patterson heeft op basis van illustraties op vazen en literaire fragmenten een algemene reconstructie van deze festiviteiten gemaakt.³⁰ Allereerst vinden er offers plaats aan Zeus Teleios, Hera Teleia, Artemis en Peitho. De bruid en de bruidegom krijgen vervolgens een bad en mooie kleding. Onderdeel van de festiviteiten is het *anakalypteria*, het moment waarop de bruid haar sluier opheft en het bruidspaar elkaar aan kan kijken.³¹ Dit is het moment waarop de bruid haar echtgenoot accepteert en het huwelijk met wederzijds goedbevinden plaats vindt. Dit moet volgens Patterson puur symbolisch opgevat worden, aangezien de bruid geen zeggenschap heeft in de

²⁶ Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 246.

²⁷ Cynthia B. Patterson, "Marriage and the married woman in Athenian law" in: S.B. Pomeroy, *Women's history and ancient history* (Londen 1991) 48-72 aldaar 49.

²⁸ Lalonde, Gerald V., "Horoi" in: Gerald V. Lalonde ea., *The Athenian Agora XIX* (Princeton 1991) 1-51.

²⁹ Cynthia B. Patterson, "Marriage and the married woman in Athenian law" in: S.B. Pomeroy, *Women's history and ancient history* (Londen 1991) 48-72 aldaar 53.

³⁰ Cynthia B. Patterson, "Marriage and the married woman in Athenian law" in: S.B. Pomeroy, *Women's history and ancient history* (Londen 1991) 48-72 aldaar 54-55.

³¹ Cynthia B. Patterson, "Marriage and the married woman in Athenian law" in: S.B. Pomeroy, *Women's history and ancient history* (Londen 1991) 48-72 aldaar 54.

keuze voor een partner. Deze ontsluiting gaat gepaard met geschenken, προσφθεγκτήρια genoemd, en waarschijnlijk zullen er ook vormen van huwelijksbeloften zijn uitgesproken.³²

SUNOIKEIN

Na het bruidsdiner bij de bruid thuis brengt de bruidegom zijn vrouw naar haar nieuwe huis in een optocht met fakkels en gedans en gezang van familie en vrienden.³³ Daar brengt het paar de nacht door als start van hun samenleven. Dit samenleven heet *sunoikein*, samen een *oikos* vormen, en staat in tegenstelling tot het *suneinai*, samen zijn. Dit *suneinai* is het ongetrouwd samenwonen van een man en een vrouw. Het *sunoikein* is feitelijk *suneinai* + *engye* + *gamos*.³⁴ Vervolgens is het dan nog de bedoeling dat er *paidopoiein* plaats vindt, de productie van kinderen. Al deze fasen samen, de *engye*, *ekdosis*, *gamos*, *sunoikein* en *paidopoiein* vormen een huwelijk.

TROUWEN MET EEN EPIKLEROS

Afwijkend aan dit gehele proces is een huwelijk met een dochter in een zoonloos gezin, de *epikleros*. In dat geval bestaat er geen *engye*, maar wel een *epidikasia*.³⁵ Dit is het resultaat van een procedure genaamd *diadikasia*, waarin een naaste van de overleden man het recht de dochter te trouwen kan claimen. Dit kan ook als de dochter al getrouwd is, maar geen kinderen heeft. Op deze manier blijft het vermogen van de overledene in de familie, in plaats van dat het onderdeel wordt van een andere familie. Als de *epidikasia* wordt toegewezen, neemt dit de positie in van *engye* en vindt vervolgens dezelfde route plaats als bij een

³² Cynthia B. Patterson, "Marriage and the married woman in Athenian law" in: S.B. Pomeroy, *Women's history and ancient history* (Londen 1991) 48-72 aldaar 55.

³³ Cynthia B. Patterson, "Marriage and the married woman in Athenian law" in: S.B. Pomeroy, *Women's history and ancient history* (Londen 1991) 48-72 aldaar 54.

³⁴ Cynthia B. Patterson, "Marriage and the married woman in Athenian law" in: S.B. Pomeroy, *Women's history and ancient history* (Londen 1991) 48-72 aldaar 60.

³⁵ Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 256/7.

huwelijksproces geïnitieerd bij een *engye*. Als een *epikleros* wel kinderen heeft zal ofwel haar echtgenoot geadopteerd worden door haar vader, eventueel postmortem, of zal een van haar zonen door haar vader geadopteerd worden. Op die manier blijft het vermogen in mannelijke lijn zicht voortzetten.

HUWELIJK ONTBINDEN

OVERLIJDEN

Een huwelijk kan op meerdere manieren ontbonden worden. De meest vanzelfsprekende is bij het overlijden van een van de partners. Wanneer de vrouw overlijdt blijft de bruidsschat in het vermogen van haar man tot hun kinderen deze kunnen erven.³⁶ Echter wanneer zij kinderloos overlijdt zal de bruidsschat terug gaan naar haar oorspronkelijke familie.³⁷ Wanneer een man in de loop der tijd meerdere gezinnen heeft gesticht met verschillende, inmiddels overleden vrouwen, zullen de kinderen uit deze gezinnen allereerst de bruidsschat van hun eigen moeder erven, waarna het residu van vaders erfenis wordt verdeeld onder al zijn zonen. Een voorbeeld waaruit het bestaan van een dergelijke constructie blijkt is Demosthenes Tegen Boeotus II.³⁸

Als de man komt te overlijden zijn er twee opties. Ofwel blijft de vrouw in de *oikos* van haar overleden echtgenoot, ofwel gaat ze terug naar de *oikos* van haar vader.³⁹ In het eerste scenario, wat vooral het geval zal zijn als ze op oudere leeftijd is en kinderen heeft, is de vrouw niet meer beschikbaar voor een nieuw huwelijk. Zij zal in de *kyrieia* van haar oudste zoon, of bij minderjarigheid van haar kinderen onder hun *kyrios* vallen. Als de vrouw nog

---

³⁶ Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 256.

³⁷ Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 256

³⁸ Dem 40.

³⁹ A.R.W. Harrison, *The law of Athens. The family and property* (Oxford 1968) 38-39.

jong is als zij weduwe wordt zal zij de *oikos* van haar man verlaten en samen met de bruidsschat teruggaan naar de *oikos* van haar familie om van daaruit weer opnieuw in een huwelijk gegeven te worden. Dit zal vooral gebeuren als er nog geen kinderen zijn, maar zoals Lysias' redevoering over Aristophanes laat zien kan een vrouw ook met haar kinderen teruggaan naar de *oikos* van haar vader.⁴⁰

SCHEIDEN

Naast overlijden is ook een scheiding een mogelijke ontbinding van een huwelijk. Daar zijn een aantal varianten van die samenhangen met de persoon die tot scheiding over gaat. *Apopempsis* is een scheiding op initiatief van de echtgenoot.⁴¹ Dit kan zonder opgaaf van reden en de echtgenoot hoeft slechts zijn vrouw en de bruidsschat aan haar familie terug te geven. Maar ook de vrouw kan het initiatief nemen en dan heet het *apoleipsis*.⁴² Zij moet haar vertrek uit het huis door de *archon* laten bekrachtigen waarvoor ze zich moet laten vertegenwoordigen door de *kyrios* die haar in zijn *oikos* zal opnemen en aan wie de echtgenoot de bruidsschat moet terugbetalen. Deze *kyrios* zal haar vader of broer zijn en kan ook zelf het initiatief tot scheiding nemen, *aphairesis*, om haar vervolgens aan een ander in huwelijk te geven.⁴³ Ook in dit geval moet de bruidsschat teruggegeven worden. *Aphaireisis* kan alleen als het huwelijk kinderloos is of als de vrouw in kwestie *epikleros* is.

---

⁴⁰ Lysias 19

⁴¹ Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 246.

⁴² Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 247.

⁴³ Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 247.

ERFRECHT

Zoals al eerder aangegeven is, is het doorgeven van het vermogen een van de belangrijkste redenen voor het krijgen van kinderen. Dit doorgeven is duidelijk geregeld in het erfrecht. Van oudsher werd het vermogen van een overleden man onder zijn zonen verdeeld.⁴⁴ Bij gebrek aan zonen, maar met een of meerdere dochters, moest de erfgename of erfgenames, *epikleros/oi*, trouwen met haar vaders naaste, meestal een broer of neef van hem, om op die manier het vermogen binnen de familie te houden.⁴⁵ De kinderen van overleden zonen erven het deel dat hun vader zou erven wanneer die nog in leven zou zijn.⁴⁶ Zonen van een *epikleros* delen niet allen in de erfenis als hun vader niet als geadopteerde zoon fungeert. Hoogstwaarschijnlijk zal een van de zonen post-mortem geadopteerd worden in de *oikos* van zijn grootvader aan moederszijde, aangezien men niet van zijn moeder kan erven.⁴⁷ De hele functie van een *epikleros* is immers het binnen de patriarchale familie houden van het vermogen. Op het moment dat haar zonen het vermogen van hun grootvader van moederszijde kunnen erven blijft het vermogen niet in haar familie maar komt het terecht in dat van haar echtgenoot. De erfenis zelf wordt *kleros* genoemd en hield niet alleen het materialistische erven in; naast het materiele vermogen erft de erfgenaam, de *kleromenos*, ook alle schulden van de overledene en de schulden aan de overledene.⁴⁸ Daarnaast erft de erfgenaam ook alle rechten en plichten van de overledene over zijn *kyrieia*. Daarom stond de spreker van het Lysias' *Tegen Aristophanes* terecht als erfgenaam van zijn vader die in eerste instantie aangeklaagd was. Bij het overlijden van de sprekers vader erft zijn zoon ook zijn verantwoordelijkheden.

---

⁴⁴ A.R.W. Harrison, *The law of Athens. The family and property* (Oxford 1968) 130; Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 256.

⁴⁵ A.R.W. Harrison, *The law of Athens. The family and property* (Oxford 1968) 133.

⁴⁶ A.R.W. Harrison, *The law of Athens. The family and property* (Oxford 1968) 134.

⁴⁷ A.R.W. Harrison, *The law of Athens. The family and property* (Oxford 1968) 135.

⁴⁸ A.R.W. Harrison, *The law of Athens. The family and property* (Oxford 1968) 123-125.

ZONDER KINDEREN

Bij een kinderloos overlijden zal de erfgenaam binnen de *anchisteia* gevonden worden, met een hiërarchie zoals in onderstaand citaat beschreven is:

“Νόμος

ὅστις ἂν μὴ διαθέμενος ἀποθάνῃ, ἐὰν μὲν παῖδας καταλίπῃ θηλείας, σὺν ταύτησιν, ἐὰν δὲ μὴ, τούσδε κυρίους εἶναι τῶν χρημάτων. ἐὰν μὲν ἀδελφοὶ ᾧσιν ὁμοπάτορες: καὶ ἐὰν παῖδες ἐξ ἀδελφῶν γνήσιοι, τὴν τοῦ πατρὸς μοῖραν λαγχάνειν: ἐὰν δὲ μὴ ἀδελφοὶ ᾧσιν ἢ ἀδελφῶν παῖδες, ἐξ αὐτῶν κατὰ ταῦτὰ λαγχάνειν: κρατεῖν δὲ τοὺς ἄρρενας καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἀρρένων, ἐὰν ἐκ τῶν αὐτῶν ᾧσι, καὶ ἐὰν γένει ἀπωτέρω. ἐὰν δὲ μὴ ᾧσι πρὸς πατρὸς μέχρι ἀνεψιῶν παιδῶν, τοὺς πρὸς μητρὸς τοῦ ἀνδρὸς κατὰ ταῦτὰ κυρίους εἶναι. ἐὰν δὲ μηδετέρωθεν ἢ ἐντὸς τούτων, τὸν πρὸς πατρὸς ἐγγυτάτῳ κύριον εἶναι. νόθῳ δὲ μηδὲ νόθῃ μὴ εἶναι ἀγχιστεῖαν μήθ' ἱερῶν μήθ' ὀσίων ἀπ' Εὐκλείδου ἄρχοντος.”⁴⁹

“*Law*

Whenever a man dies without making a will, if he leaves female children his estate shall go with them, but if not, the persons herein mentioned shall be entitled to his property: if there be brothers by the same father, and if there be lawfully born sons of brothers, they shall take the share of the father. But if there are no brothers or sons of brothers, their descendants shall inherit it in like manner; but males and the sons of males shall take precedence, if they are of the same ancestors, even though they be more remote of kin. If there are no relatives on the father's side within the degree of children of cousins, those on the mother's side shall inherit in like manner. But if there shall be no relatives on either side within the degree mentioned, the nearest of kin on the father's side shall inherit. But no illegitimate child of either sex shall have the right of

---

⁴⁹ Dem. 43.51.

succession either to religious rites or civic privileges, from the time of the archonship of Eucleides.”

Als deze allemaal niet aanwezig zijn is het onbekend wat er met het vermogen werd gedaan. In geen geval kon de partner van de overledene erven.⁵⁰ Zoals eerder al aangegeven is, is de bruidsschat een apart onderdeel van de erfenis en wordt deze bij kinderloos overlijden teruggevorderd door haar familie.

PER TESTAMENT

Een andere mogelijkheid is het testament waarmee een erfgenaam aangewezen kan worden.⁵¹ Hetzij als (toekomstig) echtgenoot van een *epikleros*, hetzij als een geadopteerde zoon, hetzij een erfgenaam van buiten de familie. Van origine is het testament door Solon ingevoerd als oplossing voor kinderloze mannen, maar het komt ook voor als er wel erfgenamen zijn.⁵² Een laatste mogelijkheid werd al even genoemd en is de geadopteerde zoon. Dit kan bij leven, of zoals gezegd, bij testament en deze zoon krijgt exact dezelfde status als een biologische zoon en moet alle banden met zijn biologische familie doorbreken.⁵³ Hij kan afzien van deze adoptie, ook na het overlijden van zijn adoptievader, maar dan zal hij wel voor een erfgenaam moeten zorgen voor de familie van zijn adoptievader.

---

⁵⁰ Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 256.

⁵¹ Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 257. A.R.W. Harrison, *The law of Athens. The family and property* (Oxford 1968) 149-155.

⁵² Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 257.

⁵³ Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 257.

PRIVATE ECONOMIE, EIGEN BEZIT BINNEN EEN *OIKOS*

SCHAPS

Een van de belangrijkste werken over vrouwen en de private economie is het werk van Schaps⁵⁴, welke door Foxhall⁵⁵ wordt genuanceerd. Hier zal later op teruggekomen worden. Volgens Schaps zijn er twee typen van eigendom. Enerzijds is er het eigendom van het huishouden, van de *oikos* waar het hoofd van het huishouden zeggenschap over heeft. Schaps ziet de *kyrios* als *kyrios* van het land zoals ook van zijn gezin.⁵⁶ Hij heeft in zijn handelen met betrekking tot het vermogen rekening te houden met het erfrecht, dat stelt dat hij geen testament kan opmaken of een zoon kan adopteren als dat zijn eigen zoon benadeeld en dat hij de bruidsschat die hij via zijn vrouw kreeg in geval van scheiding terug moet geven aan haar familie.⁵⁷ Dus voor wat het vermogen van de *oikos* betreft kan de man niet zomaar alles doen. Een ander type van eigendom ziet Schaps in het persoonlijk eigendom, waarin men kan doen en laten wat hij ermee wil. Maar Schaps ziet hierin wel een voortzetting van het huishoudelijk beleid dat niets ten koste mag gaan aan het nageslacht.⁵⁸ Volgens Schaps is het voor een vrouw onmogelijk om volledig zeggenschap te hebben door als *kyria* over het bezit te bepalen. Zij kan zeker wel erfgenaam zijn, zoals het fenomeen van *epikleros* ook duidelijk maakt, maar haar eigen *kyrios* zal te allen tijde ook als *kyrios* over dat bezit acteren.⁵⁹

Dit wil echter niet zeggen dat een vrouw geheel geen bezit kon hebben. Hoewel haar bruidsschat in naam altijd aan haar verbonden bleef ziet Schaps die als eigendom van haar

⁵⁴ David M. Schaps, *Economic rights of women in Ancient Greece* (Edinburgh 1979).

⁵⁵ Lin Foxhall, "Household, gender and property in Classical Athens" in: *The Classical Quarterly* New Series 39 (1989) 22-44.

⁵⁶ David M. Schaps, *Economic rights of women in Ancient Greece* (Edinburgh 1979) 4.

⁵⁷ David M. Schaps, *Economic rights of women in Ancient Greece* (Edinburgh 1979) 4.

⁵⁸ David M. Schaps, *Economic rights of women in Ancient Greece* (Edinburgh 1979) 4.

⁵⁹ David M. Schaps, *Economic rights of women in Ancient Greece* (Edinburgh 1979) 4.

kyrios, aangezien deze met haar mee gaat het huwelijk in en ook weer mee terug gaat bij scheiding of overlijden.⁶⁰ Gescheiden van de bruidsschat ziet Schaps haar uitzet wel degelijk als haar eigendom. Haar kleding en juwelen en eventuele sekse-gebonden geschenken bij het huwelijk bleven te allen tijde bij haar, en nam ze mee bij een scheiding. Ook de door haar echtgenoot geschonken kleding en juwelen kon zij meenemen bij een scheiding, maar dan was het de verantwoordelijkheid van haar nieuwe *kyrios* deze te vergoeden.⁶¹ De bruidsschat ziet Schaps niet als het eigendom van de vrouw, maar als eigendom van haar *kyrios*. Voorafgaand aan het huwelijk is dat haar vader, tijdens het huwelijk haar echtgenoot en na haar huwelijk opnieuw haar vader, een broer of een volwassen zoon.

Maar in zake financiën lijken vrouwen wel degelijk zelf beslissingen te nemen over geld en het in eigen beheer te hebben. Bij langdurige afwezigheid van de man regelt zijn echtgenote de zaken. En vrouwen kunnen geld uitlenen zoals blijkt uit Demosthenes' redevoering Tegen Spudias. De spreker in deze redevoering claimt na de dood van hun beider schoonvader, van Spudias een deel van de bruidsschat die hij nog niet ontvangen heeft en een geldbedrag van 1800 drachmen dat Spudias van zijn schoonmoeder geleend heeft.

ἦν μὲν γὰρ τὸ ἀργύριον παρὰ τῆς Πολυεύκτου δεδανεισμένος γυναικός, γράμματα δ' ἔστιν ἃ κατέλιπεν ἀποθνήσκουσ' ἐκείνη, μάρτυρες δ' οἱ τῆς γυναικὸς ἀδελφοὶ παρόντες ἅπασιν καὶ καθ' ἕκαστον ἐπερωτῶντες, ἵνα μηδὲν δυσχερὲς ἡμῖν εἴη πρὸς ἀλλήλους.⁶²

⁶⁰ David M. Schaps, *Economic rights of women in Ancient Greece* (Edinburgh 1979) 75.

⁶¹ David M. Schaps, *Economic rights of women in Ancient Greece* (Edinburgh 1979) 11.

⁶² Dem. 41.9

He had borrowed the money from the wife of Polyuctus, and there are papers which that lady left behind at her death, and the lady's brothers are witnesses, for they were present at all times and questioned her on every point, that there might be no unpleasantness between us.

Buiten dat vrouwen over eigen geld kunnen beschikken, bepaalde goederen als hun eigendom kunnen beschouwen en handelend kunnen optreden inzake het huishouden, kunnen zij in geval van nood ook zorgen voor extra inkomen. Dit zal voornamelijk in de lagere lagen van de samenleving het geval zijn om de eindjes aan elkaar te knopen. Vrouwen kunnen goederen produceren, zoals kleding en deze verkopen op de markt. Hoewel vrouwen wel actief zijn op de markt als verkoopster, blijft het overgrote deel van de marktlieden mannelijk. Daarnaast kunnen vrouwen in de dienstverlening werkzaam zijn als bijvoorbeeld vroedvrouw.⁶³ Echter het ideaalbeeld was wel dat de vrouw geen inkomen hoefde te genereren.

Kortgezegd zegt Schaps dat vrouwen, hoewel ze wel enig bezit kunnen hebben, zoals juwelen en kleding, vrijwel altijd onder de *kyrieia* van hun echtgenoot vallen en weinig zeggenschap hebben over het beheer van het vermogen. Bij afwezigheid van hun echtgenoot kunnen zij de zaken waarnemen, maar volledig eigenaar worden zij nooit.

FOXHALL

Foxhall schrijft in 1989 dat individueel eigendom binnen de private, huishoudelijke sfeer niet bestaat.⁶⁴ Het huishouden, de *oikos*, is het fundament van de Atheense samenleving en de eenwording van man en vrouw. Het is een opeenhoping van individuele intenties, verlangens en gedragingen, die zowel in tegenspraak als in overeenstemming kunnen zijn met

⁶³ David M. Schaps, *Economic rights of women in Ancient Greece* (Edinburgh 1979) 61-63.

⁶⁴ Lin Foxhall, "Household, gender and property in Classical Athens" in: *The Classical Quarterly* New Series 39 (1989) 22-44 aldaar 22.

die van andere leden van de *oikos* en die samen voor besluiten en handelingen zorgen.⁶⁵ De *oikos* is volgens Foxhall een enkele sociale entiteit en heeft als zodanig eigendom. Zodoende acht zij de verdeling van Schaps in huishoudelijk bezit en individueel bezit een simplificatie van de situatie in Athene.⁶⁶ Er is namelijk een grote invloed van de context waarin gesproken wordt over eigendom die bepaald wie eigenaar is en wat dat begrip op dat moment inhoudt. Wat in de ene situatie tot het vermogen van de gehele *oikos* kan behoren kan in een andere context tot het vermogen van een individu gerekend worden.⁶⁷ Daarnaast is de moderne betekenis van ‘eigendom’ een andere dan de praktijk in klassiek Athene. Een Atheense definitie van het moderne ‘eigendom’ is niet gevonden.⁶⁸ Aan de hand van een fragment van Aristoteles wordt gesproken over de mogelijkheid van het uitgeven of wegdoen van het vermogen als indicatie voor het bezitten van iets.⁶⁹ In deze betekenis zouden vrouwen geen bezit kunnen hebben, aangezien zij wettelijk niet in staat zijn zich te ontdoen van vermogen groter dan de waarde van een medimnos graan. Foxhall ziet in de Atheense praktijk een verschil tussen ‘gebruik’ en ‘bezit’, waarbij ‘bezit’ enkel de potentie is tot ‘rijkdom’ en ‘gebruik’ de daadwerkelijke uiting van ‘rijkdom’. Zo is er ook een verschil in ‘gebruik’ tussen ‘beheren’ en ‘eigendomsrecht’ waarbij ‘beheren’ slechts het in bezit hebben betekend en

---

⁶⁵ Lin Foxhall, “Household, gender and property in Classical Athens” in: *The Classical Quarterly* New Series 39 (1989) 22-44 aldaar 24.

⁶⁶ Lin Foxhall, “Household, gender and property in Classical Athens” in: *The Classical Quarterly* New Series 39 (1989) 22-44 aldaar 22.

⁶⁷ Lin Foxhall, “Household, gender and property in Classical Athens” in: *The Classical Quarterly* New Series 39 (1989) 22-44 aldaar 23.

⁶⁸ Lin Foxhall, “Household, gender and property in Classical Athens” in: *The Classical Quarterly* New Series 39 (1989) 22-44 aldaar 26.

⁶⁹ Aristoteles, *Rhetorica* 1361a. Lin Foxhall, “Household, gender and property in Classical Athens” in: *The Classical Quarterly* New Series 39 (1989) 22-44 aldaar 27.

‘eigendomsrecht’ het uitgeven van vermogen inhoudt.⁷⁰ Kortgezegd zou ‘eigendom’ de macht zijn te kunnen beslissen over vermogen.

Individuele relaties met vermogen worden pas zichtbaar inzake het erfrecht, wanneer een *oikos* in transitie is.⁷¹ Foxhall geeft hiervoor het voorbeeld van de landerijen van de kinderen van Charmylos en van de vrouw van Charmylos. Hieruit valt af te leiden dat Charmylos zelf waarschijnlijk overleden is, anders hadden de landerijen op zijn naam gestaan als hoofd van het huishouden.⁷² Schaps stelt dat deze landerijen waarschijnlijk aan deze familieleden zijn verbonden als onderpand van een bruidsschat voor een nieuw huwelijk na de dood van Charmylos.⁷³ De rol van de *kyrios* met betrekking tot het huishoudelijk vermogen is een dubbele. Enerzijds is hij deelgenoot van de *oikos* en anderzijds is hij in de publieke sfeer vertegenwoordiger van de *oikos*. Foxhall ziet deze publieke rol in consensus met de *oikos*, in plaats van als een tirannieke. Binnen het huishouden zijn zowel de echtgenoot als de echtgenote op de hoogte van de financiële situatie van de *oikos*, zoals ook blijkt uit Dem. 47, en Xen. *Oik* 3.10,12,15. En indirect ook Dem. 41 waarbij Spudias’ echtgenote de *oikos* van Spudias vertegenwoordigde bij de dood van haar vader.

Foxhall schrijft dat de zoektocht naar eigen vermogen door individuen binnen de *oikos* door historici van generlei waarde is. De *oikos* is een sociale individuele entiteit opgebouwd uit de leden van deze huishouding en al wat zij binnen brengen of gebracht hebben middels erfenissen, giften, bruidsschat, opbrengsten van de landerijen en ander inkomen. Foxhall acht

---

⁷⁰ Lin Foxhall, “Household, gender and property in Classical Athens” in: *The Classical Quarterly* New Series 39 (1989) 22-44 aldaar 27-28.

⁷¹ Lin Foxhall, “Household, gender and property in Classical Athens” in: *The Classical Quarterly* New Series 39 (1989) 22-44 aldaar 29.

⁷² Lin Foxhall, “Household, gender and property in Classical Athens” in: *The Classical Quarterly* New Series 39 (1989) 22-44 aldaar 29.

⁷³ David M. Schaps, *Economic rights of women in Ancient Greece* (Edinburgh 1979) 5.

het dan ook een oninteressante vraag of vrouwen eigen vermogen gehad kunnen hebben, net zo oninteressant als de vraag of mannen eigen vermogen gehad kunnen hebben. De sociale context bepaald wie op welk moment waarvan gebruik maakt.

Schaps en Foxhall raken elkaar wanneer gekeken wordt naar de publieke sfeer, waaruit blijkt dat vrouwen niet volledig vrij waren in het eigenhandig uitgeven van grote delen van het vermogen van de oikos. Binnen de *oikos* zal het gegaan zijn zoals Foxhall voorschrijft, dat het een samenvoeging is van de leden van de *oikos* en zodoende als uniforme eenheid fungeert waarin beide seksen invloed uitoefenen op het geheel en inzicht hebben in het geheel.

WAT HOUDT DE BRUIDSSCHAT IN KLASSIEK ATHENE IN?

Nu de historische context is besproken, waarin de bruidsschat van Athene geplaatst moet worden, kunnen we ons specifiek op die bruidsschat richten. Allereerst op de inhoud en de omvang van de bruidsschat. Vervolgens zal het gaan over wat te doen met de bruidsschat wanneer het huwelijk ontbonden wordt. Daarna zal specifiek gekeken worden naar de rol die de bruidsschat speelt in de Atheense samenleving. Een van deze rollen is de legitimering van het huwelijk, wat blijkt uit een aantal rechtszaken waar redevoeringen van zijn overgebleven. Naast dat het als bewijsvoering in een rechtszaak kan dienen, kan de bruidsschat ook zelf onderwerp van een rechtszaak zijn.

INHOUD EN OMVANG VAN BRUIDSSCHAT

Proiks wordt door Harrison omschreven als een fonds of vermogen vanuit de familieleden van de bruid, om haar mee te geven als aandeel in de *oikos* waar ze door het huwelijk onderdeel van zou worden.⁷⁴ De afspraken rondom de omvang en inhoud van de bruidsschat worden tijdens de *engye* vastgelegd, de daadwerkelijke overdracht komt vervolgens tijdens de *ekdosis*, maar kan ook gefaseerd of geruime tijd later plaats vinden.⁷⁵ De inhoud van de bruidsschat was voornamelijk een geldbedrag, maar kon ook roerende en onroerende goederen bevatten.⁷⁶ De omvang van de bruidsschat lag gemiddeld op 10% van het vermogen van de *kyrios*, met uitschieters naar beide zijden.⁷⁷

---

⁷⁴ A.R.W. Harrison, *The law of Athens. The family and property* (Oxford 1968) 45.

⁷⁵ A.R.W. Harrison, *The law of Athens. The family and property* (Oxford 1968) 50.

⁷⁶ A.R.W. Harrison, *The law of Athens. The family and property* (Oxford 1968) 46. Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 247.

⁷⁷ Cheryl Anne Cox, *Household interests. Property, marriage strategies and family dynamics in Ancient Athens* (New Jersey 1998) 118 tabel 3.

Bron	Vermogen	Aantal vrouwen met bruidsschat	Aantal broers	Omvang van bruidsschat	Percentage van vermogen
Lys. 32.6	15 talenten	1 dochter	2	1 talent	6.6
Dem. 27.4; 28.15-16	14 talenten	1 dochter	1	2 talenten	14.3
Is. 5.5; 26	13 talenten	4 zussen	1	40 minae elk	5.1
Lys. 19.16	13 talenten	2 dochters	1	40 minae elk	5.1
Dem. 29.48; 31.6-9	30 talenten	1 zus	2	1 talent 20 minae	4.4
Is. 8.7-8	1,5 talent	1 dochter	2	25 minae 10 minae	27.7 11.1
And. 4.13; Plut. <i>Alc.</i> 8	200 talenten	1 dochter	1	20 talenten	10

Cheryl Anne Cox, *Household interests. Property, marriage strategies and family dynamics in Ancient Athens* (New Jersey 1998) 118 tabel 3.

Omvang van de bruidsschat	Horoi	Redenaars	Literaire bronnen	Testamenten	Menander
0-500 dr.	4	0	0	0	0
500 dr- 10 min	3	3	0	0	0
10-20 min	10	4	0	0	0
20-30 min	2	4	2	0	0
30-40 min	1	5	0	0	0
40-50 min	1	2	0	0	0
50 min- 1 tal	1	2	0	2	1
1-2 tal	1	3	0	2	2
2-3 tal	0	0	0	0	3
Meer dan 3 tal	0	0	2	1	1

David M. Schaps, *Economic rights of women in Ancient Greece* (Edinburgh 1979) Appendix I. 99.

De bruidsschat mocht niet onevenredig groot zijn ten opzichte van het vermogen van de echtgenoot. Menander stelt dat een man dan niet een vrouw neemt, maar zichzelf geeft als hij een veel grotere bruidsschat ontvangt dan evenredig zou zijn met zijn eigen vermogen. “*When a man who is poor chooses to marry and accepts the property that comes along with the wife, he is giving himself, not taking her.*”⁷⁸ En Plutarchus schrijft dat mannen die een onevenredige bruidsschat ontvangen slaaf van de bruidsschat worden, in plaats van de echtgenoot van hun vrouw.⁷⁹ Doordat een bruidsschat terugbetaald moet worden bij scheiding en die scheiding door zowel de echtgenoot als de echtgenote als de familie van de echtgenote uitgesproken kan worden, is het van belang dat de *oikos* niet volledig afhankelijk is van het vermogen dat de vrouw heeft binnen gebracht.

Daarnaast is het voor de sociale positie van de man niet gunstig als hij afhankelijk is van zijn vrouw. Wanneer de vrouw het grootste deel van het vermogen heeft mogelijk gemaakt is zij waarschijnlijk ook degene die intern de meeste zeggenschap heeft over het vermogen. Verder is een man met een klein vermogen niet in staat zijn vrouw de zorg en de luxe te bieden die zij gezien haar bruidsschat verdient. Theophrastus beschrijft menselijke karakters, waaronder die van de lasteraar, waaruit de verminderde sociale positie van een armere man met een grote bruidsschat blijkt:

---

⁷⁸ Men. fr. 579.

⁷⁹ Plut. *Mor.* 13f.

ἀμέλει δὲ καὶ κακῶς λεγόντων ἑτέρων συνεπιλαμβάνεσθαι εἶπας: 'ἐγὼ δὲ τοῦτον τὸν ἄνθρωπον πλεον πάντων μεμίσηκα: καὶ γὰρ εἰδεχθῆς τις ἀπὸ τοῦ προσώπου ἐστίν: ἡ δὲ πονηρία οὐδὲν ὁμοία: σημείον δέ: τῆ γὰρ αὐτοῦ γυναικὶ τάλαντα εἰσενεγκαμένη προῖκα, ἐξ ἧς παιδίον αὐτῷ γεννᾷ, τρεῖς χαλκοῦς εἰς ὄψον δίδωσι καὶ τῷ ψυχρῷ λοῦσθαι ἀναγκάζει τῆ τοῦ Ποσειδῶνος ἡμέρα'.⁸⁰

“You can be sure that when others are engaging in slander he will join in, saying: I loathe this man more than anyone; he has a quite hateful-looking face; his wickedness is unequalled, and I’ll prove it: his wife brought him thousands in dowry, but ever since she bore him a son, she gets from him three coppers for her shopping, and he makes her bathe in cold water on Poseidon’s day.”

Lysias redevoering over het vermogen van Aristophanes geeft hetzelfde fenomeen aan, maar vanuit andere motieven. Aristophanes’ schoonvader heeft zijn zoon altijd voorgehouden niet te trouwen om het grote geld, maar om zich te verbinden met een familie van goede naam.

TERUGGAVE BIJ OVERLIJDEN OF SCHEIDING

Bij een scheiding, ongeacht wiens initiatief, of het kinderloos overlijden van de vrouw werd de bruidsschat in de regel teruggevorderd door de familie van de vrouw.⁸¹ Hierbij gaat het niet altijd om de precieze inhoud van de bruidsschat bij de teruggave, maar dat de waarde van de bruidsschat gelijk moet blijven.⁸² Om van terugbetaling zeker te zijn, kunnen *horoi* geplaatst worden waardoor het land of het huis als onderpand dienen. Wanneer een man de bruidsschat niet kan terug betalen zal hij daar rente over moeten betalen met een percentage van 18%.

⁸⁰ Theophrastus. *Characters* 28.4.

⁸¹ A.R.W. Harrison, *The law of Athens. The family and property* (Oxford 1968) 55.

⁸² A.R.W. Harrison, *The law of Athens. The family and property* (Oxford 1968) 46.

ZONDER KINDEREN OVERLIJDEN

Wanneer de vrouw overlijdt gaat haar bruidsschat terug naar haar familie, mits zij kinderloos is gestorven. Dit gaat ook op wanneer de echtgenoot kinderloos sterft, dan kan de familie van de weduwe de bruidsschat opeisen en haar opnieuw in een huwelijk weggeven.⁸³

MET KINDEREN OVERLIJDEN

Wanneer de echtgenoot overlijdt terwijl er kinderen zijn, zijn er een aantal mogelijkheden. De vrouw kan ervoor kiezen om terug te gaan naar haar ouderlijke *oikos*, en neemt dan de bruidsschat mee terug.⁸⁴ Zij zal dan waarschijnlijk opnieuw in een huwelijk gegeven worden. Wanneer de vrouw niet teruggaat naar haar ouderlijke *oikos*, dan komt zij onder de *kyrieia* van haar zonen en hebben zij de zeggenschap over haar bruidsschat.⁸⁵ Als de vrouw overlijdt terwijl er kinderen zijn blijft de bruidsschat onderdeel van de *oikos* van haar man, tot hij overlijdt. Dit betekent niet dat de bruidsschat daarmee onderdeel wordt van de erfenis van haar echtgenoot en zodoende onder alle zonen wordt verdeeld. Demosthenes 40, Tegen Boeotus, geeft aan dat wanneer een man meerdere zonen bij verschillende echtgenotes heeft, deze zonen bij overlijden van hun vader, allereerst de bruidsschat van hun reeds overleden moeder krijgen waarna de rest van het vermogen onder alle zonen verdeeld wordt.⁸⁶

DE BRUIDSSCHAT ALS LEGITIMERING VAN HET HUWELIJK

De bruidsschat wordt in de redevoeringen aangebracht als bewijs voor de legitimiteit van de relatie van veelal de ouders als huwelijk. Hiermee wordt de legitimiteit van de

---

⁸³ Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 256.

⁸⁴ A.R.W. Harrison, *The law of Athens. The family and property* (Oxford 1968) 38.

⁸⁵ A.R.W. Harrison, *The law of Athens. The family and property* (Oxford 1968) 38.

⁸⁶ Dem 40.14.

erfgenaam bewezen of juist in twijfel getrokken wanneer de bruidsschat niet bewezen kan worden. Een aantal voorbeelden hiervan zullen nu uitgebreid besproken worden.

ISAEUS II

Allereerst Isaeus II, Over het vermogen van Meneclēs. Het is een ruzie tussen Meneclēs' broer en Meneclēs' geadopteerde zoon. Meneclēs' broer twijfelt aan de legitimiteit van de adoptie, omdat het onder vrouwelijke invloed ontstaan zou zijn. Deze vrouw zou Meneclēs' tweede vrouw, de zus van zijn geadopteerde zoon zijn. Wat volgt is een relaas over het huwelijk van Meneclēs en deze zuster. Na de dood van Eponymus gaven zijn zonen hun oudste zus in huwelijk aan Leucolophus, met een bruidsschat van twee minae. Toen hun jongste zus ook de huwbare leeftijd bereikte was de eerste echtgenote van Meneclēs pas overleden. Meneclēs was een goede vriend van hun vader en juist hij vraagt de broers hun jongste zus ten huwelijk. Zij gaan hierin akkoord en geven haar een bruidsschat mee van dezelfde grootte als de oudste zus had gekregen, twee minae. Echter dit huwelijk blijft kinderloos, waardoor Meneclēs de scheiding aanvraagt. Hij is van mening dat zijn vrouw het niet verdient om kinderloos met hem oud te worden. In samenspraak met de broers en zijn vrouw geeft hij haar aan Elius van Sphettus. Hij overhandigt hem de bruidsschat en geeft haar al haar kleding en sieraden mee. Een geruime tijd na deze scheiding adopteert Meneclēs de jongste van de twee broers, de broer van zijn tweede vrouw, zoon van zijn goede vriend Eponymus.

Deze beschrijving van het tot stand komen van een huwelijk en het beëindigen van datzelfde huwelijk is onderdeel van de bewijsvoering van de verdediging van de legitieme adoptie. Meneclēs was namelijk al van zijn vrouw gescheiden en zij was al hertrouwd voor hij de adoptie van haar broer overwoog. Wanneer zij invloed had kunnen uitoefenen op de keuze voor een adoptiefzoon, dan zou zij logischerwijs voor een van haar eigen zonen hebben

gekozen in plaats van een broer. Volgens de verdediging kan er dan ook geen sprake zijn van een vrouwelijke invloed in de adoptie. De bruidsschat in deze redevoering is het bewijs voor de legitimiteit van het huwelijk in eerste instantie, en de overhandiging van de bruidsschat van Meneclis naar Elius is het bewijs voor de officiële scheiding.

ISAEUS III

Een ander voorbeeld van de bruidsschat als bewijs van een legitiem huwelijk is Isaeus III, Over het vermogen van Pyrrhus. Pyrrhus is al twintig jaar overleden wanneer zijn geadopteerde zoon Endius kinderloos overlijdt. Endius moeder, de zus van Pyrrhus eist de erfenis op, net als Phile en haar echtgenoot Xenocles. Phile zegt een wettelijke dochter van Pyrrhus te zijn. Xenocles is al veroordeeld wegens meened met betrekking tot de erfeniskwestie, deze redevoering is onderdeel van een meened-zaak tegen Nicodemus, de broer van de moeder van Phile. De onderliggende vraag is of Phile een legitieme dochter is van Pyrrhus. Om *epikleros* te kunnen zijn moeten haar ouders getrouwd zijn en beide Atheens burger zijn. Van het laatste is geen twijfel, de twijfel is of Philes moeder en Pyrrhus getrouwd waren. Nicodemus zegt dat ze dat waren, de broer van Endius zegt van niet. Er zijn een aantal redenen waarom getwijfeld mag worden aan een huwelijk tussen Nicodemus' zus en Pyrrhus. Allereerst heeft zij Pyrrhus vergezeld bij banketten en feestelijke aangelegenheden, en is ze in intieme relaties met meerdere mannen. Van beide zaken zijn getuigen. Getrouwde vrouwen behoren hun echtgenoot niet te vergezellen in openbare aangelegenheden en behoren zeker niet intiem te zijn met andere mannen dan hun eigen echtgenoot. Haar gedrag levert al twijfels op, de bruiloft zelf wordt ook in twijfel getrokken door Endius broer. Er zijn geen getuigen gevonden die kunnen beweren bij het huwelijk van Philes moeder en Pyrrhus aanwezig te zijn geweest. Daarnaast is er geen bewijs, niet met getuigen en niet op schrift, van de aanwezigheid van een bruidsschat. Het eerste is vreemd, het laatste nog vreemder. Isaeus legt uit waarom dit vreemd is in 3.28-29:

ἔτι δὲ καὶ περὶ ἐκείνου θαυμάζω, εἰ μηδεμίαν προῖκα μήθ' ὁ διδοὺς μήθ' ὁ λαμβάνων διωμολογήσαντο ἕξιν ἐπὶ τῇ γυναικί. τοῦτο μὲν γὰρ εἴ τινα ἐδίδου, εἰκὸς ἦν καὶ τὴν δοθεῖσαν ὑπὸ τῶν παραγενέσθαι φασκόντων μαρτυρεῖσθαι: τοῦτο δ' εἰ δι' ἐπιθυμίαν τὴν ἐγγύην ὁ θεῖος ἡμῶν ἐποιεῖτο τῆς τοιαύτης γυναικός, δῆλον ὅτι κἂν ἀργύριον πολλῶ μᾶλλον ἢ ὁ ἐγγυῶν διωμολογήσατο ἔχειν αὐτὸν ἐπὶ τῇ γυναικί, ἵνα μὴ ἐπ' ἐκείνῳ γένοιτο ῥαδίως ἀπαλλάττεσθαι, ὁπότε βούλοιο, τῆς γυναικός: καὶ μάρτυράς γε πολλῶ πλείους εἰκὸς ἦν τὸν ἐγγυῶντα παρακαλεῖν ἢ τὸν ἐγγυώμενον τὴν τοιαύτην: οὐδεὶς γὰρ ὑμῶν ἀγνοεῖ ὅτι ὀλίγα διαμένειν εἴωθε τῶν τοιούτων.⁸⁷

“Another matter which surprises me is that there was no agreement about a dowry for the woman on the part either of him who gave her or of him who took her in marriage. For, on the one hand, if Nicodemus gave a dowry, it would have been only natural that the amount of the dowry should be mentioned in the evidence of those who alledge that they were present; on the other hand, if our uncle, under the influence of his passion, contracted a marriage with a woman of this character, clearly he who gave her in marriage would have been all the more careful to procure an agreement from the other party stating that he received money with her, so that it might not be in the latter's power easily to get rid of the woman whenever he wished. Also, it is probable that he who gave her in marriage would have summoned many more witnesses than the man who was marrying such a woman; for you all know that such unions are very seldom permanent.”

Waarom zou een man zijn zus ten huwelijk geven aan een man met een vermogen van 3 talenten, zonder dit huwelijk te verzekeren met een groot aantal getuigen en het op schrift stellen van het bestaan en de omvang van de bruidsschat? De bruidsschat speelt een grote rol in dit juridische conflict met betrekking tot afkomst van Phile. Zonder het bewijs van een

---

⁸⁷ Isaeus 3.28-29.

bruidsschat wordt het huwelijk zelf in twijfel getrokken. Het vaderschap van Pyrrhus staat niet ten twijfel, maar zonder een legitiem huwelijk van haar ouders kan Phile geen officieel nageslacht van Pyrrhus zijn, en daarbij geen *epikleros*. Dus de bruidsschat speelt dezelfde rol in deze erfrecht kwestie als in Isaeus 2, het bewijst de legitimiteit van een huwelijk. In dit geval bewijst het ook, door afwezig te zijn, de niet-wettige afkomst van Phile.

DE BRUIDSSCHAT ALS REDEN VAN EEN RECHTSZAAK

DEMOSTHENES 41.

De bruidsschat kan ook de reden van een rechtszaak zijn, zoals Dem. 41 laat zien. Dit is een ruzie tussen twee schoonzonen van Polyuctus. De spreker kreeg een deel van de bruidsschat toen hij zijn vrouw trouwde, het andere deel zou hij via de erfenis van zijn schoonvader krijgen. Hiervoor werd Leocrates, getrouwd met een dochter van Polyuctus en geadopteerde zoon van Polyuctus, verantwoordelijk gemaakt. Echter de relatie tussen Leocrates en Polyuctus raakte dusdanig gebrouilleerd dat het huwelijk ontbonden is evenals de adoptie en alle banden zijn verbroken. Vervolgens is de dochter hertrouwd met Spudias en zijn de verantwoordelijkheden over het nog te betalen deel van de bruidsschat van de andere dochter op hem overgegaan. Zodoende staan de spreker en Spudias voor de jury over de bruidsschat zelf die nog gedeeltelijk betaald zou moeten worden.

DEMOSTHENES 40.

Demosthenes 40 gaat ook over onenigheid over een bruidsschat. In deze zaak staan een aantal halfbroers, waaronder de spreker Mantitheus en zijn opponent Boeotus, tegenover elkaar over de bruidsschatten van hun moeders die allen getrouwd zouden zijn geweest met dezelfde man. Deze mannen zijn dus halfbroers via hun gezamenlijke vader, Mantias. Na de dood van Mantias hebben Mantitheus en Boeotus en zijn broers het vermogen van Mantias verdeeld, behalve het huis en de slaven. Wie de zaak rondom de bruidsschat zou winnen zou

dat bedrag uit het huis kunnen halen en de slaven konden voor verhoor gebruikt kunnen worden door beide partijen. Door sabotage van Boeotus heeft deze zaak 11 jaar op zich laten wachten.

Mantitheus eist niet alleen de bruidsschat van zijn moeder op, maar hij stelt ook dat zijn halfbroer Boeotus geen recht heeft op de bruidsschat van zijn moeder Plangon, omdat daar geen bruidsschat betaald zou zijn. De vader van Plangon zou namelijk een grote schuld bij de staat hebben gehad en daardoor niet in staat zijn geweest een bruidsschat te betalen.

De argumenten voor een bruidsschat van Mantitheus' moeder zijn de volgende: Haar vader, Polyaratus was een vermogend man en haar zus is met een bruidsschat van eenzelfde grootte gehuwd met Eryximachus. Mantitheus stelt ook dat zijn moeder eerst getrouwd is geweest met Cleomedon, zoon van Cleon met een bruidsschat van 1 talent. Na de geboorte van 3 dochters en zoon Cleon stierf Cleomedon en is Mantitheus' moeder terug gegaan naar haar eigen familie, samen met de bruidsschat. Haar broers hebben haar vervolgens met een bruidsschat van 1 talent in huwelijk gegeven aan Mantias. Mantias had niet een dergelijke relatie met Plangon, de moeder van Boeotus, volgens Mantitheus.

“τὴν μὲν τοίνυν μητέρα τὴν ἐμὴν οὕτως ὁ πατήρ μου γήμας εἶχε γυναῖκα ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ ἑαυτοῦ, ἐμέ τε ἐπαίδευεν καὶ ἠγάπα, ὥσπερ καὶ ὑμεῖς ἅπαντες τοὺς ὑμετέρους παῖδας ἀγαπᾶτε. τῇ δὲ τούτων μητρὶ Πλαγγόνι ἐπλησίασεν ὄντινα δὴ ποτ' οὖν τρόπον”⁸⁸

Mantias treated his lawful wife with all affection, and me also her son; while Plangon the mistress and her brats held quite a secondary place, and were not acknowledged at all.

---

⁸⁸ Dem 40.8

Hij heeft haar zonen als de zijne moeten erkennen door misleiding. Deze erkenning trekt Mantitheus niet in twijfel, hij houdt vast aan de wetgeving van Athene en vraagt niet het burgerschap van Boeotus in te trekken. Het gaat hier slechts om de bruidsschat van Mantitheus' moeder die hij terug wil krijgen, wat neer komt op het huis en de slaven.

DEMOSTHENES 27.

Demosthenes 27 draait ook voor een deel om de bruidsschat van Demosthenes' moeder. Het is Demosthenes' eigen zaak tegen de vrienden van zijn overleden vader, die voor zijn vermogen hadden moeten zorgen tot Demosthenes' volwassenwording. Toen Demosthenes' vader stierf liet hij een testament na waarin hij de zorg voor zijn vrouw, kinderen en vermogen aan een aantal vrienden, Aphobus, Demophon en Therippides, over liet. Hij beloofde zijn vrouw aan Aphobus en stelde daar ook een bruidsschat voor vast van 80 minae. Verder beloofde hij zijn dochter aan Demophon zodra ze de juiste leeftijd zou bereiken en gaf hem daar per testament direct een bruidsschat voor van 2 talenten. Demosthenes stelt dat deze vrienden niet op de juiste wijze zorg hebben gedragen voor zijn moeder, zijn zus, hemzelf en het vermogen. Deze zaak tegen Aphobus draait om 1/3 van het vermogen van Demosthenes' vader: het huis, de slaven, allerhande ander bezit, de opbrengsten van fabrieken en ook om de bruidsschat omdat Aphobus die wel ontvangen heeft maar Demosthenes' moeder niet getrouwd zou hebben. Er is wel de fase van *engye* geweest, namelijk het testament, maar het proces is niet voltooid: μή γήμαντος δ' αὐτοῦ τὴν μητέρα τὴν ἐμήν. Omdat het huwelijksproces niet voltooid is heeft Aphobus geen recht op de bruidsschat en daarom claimt Demosthenes dat bedrag plus rente.

Zoals uit de bovenstaande redevoeringen van Demosthenes blijkt is de bruidsschat naast een legitimering van het huwelijk ook een reden van procesgang.

ANTROPOLOGIE

De gebruikte theorieën en modellen in onderzoek naar de bruidsschat in Klassiek Athene zijn gebaseerd op antropologisch onderzoek, voornamelijk uit de jaren 1960/1970. Deze zijn te verdelen in twee soorten op basis van de gebruikte definitie van de bruidsschat. De belangrijkste definitie is dat de bruidsschat een erfenis bij leven is; deze theorie wordt door Goody en Tambiah beschreven⁸⁹. Een andere, iets oudere theorie is door Boserup ontwikkeld en staat bekend als het *labor-value model*.⁹⁰ De economische rol van de vrouw binnen de landbouw bepaald welk type bruidsgift gewoon is in een samenleving en een bruidsschat is dan ook een financiële vergoeding voor het onderhouden van de vrouw aangezien zij geen eigen inkomen zal vergaren. Deze invalshoek wordt verder onderbouwd door Gaulin en Boster op basis van ecologisch onderzoek, waarin de oorsprong van de bruidsschat verklaard wordt met een neo-Darwiniaans model over in welke situaties grootouders zich succesvol voortplanten in volgende generaties.⁹¹ In 2004 is er een nieuwe theorie geformuleerd naar aanleiding van nieuw onderzoek naar de bruidsschat in modern India.⁹² Deze theorie verklaart niet het oorspronkelijk gebruik van de bruidsschat, maar aan de hand van sociaal economische argumenten wel de huidige expansie van zowel het gebruik als de waarde van de bruidsschat in India.

---

⁸⁹ Jack Goody en S.J. Tambiah, *Bridewealth and dowry* (Cambridge 1973).

⁹⁰ Esther Boserup, *Woman's role in economic development* (Londen 1989).

⁹¹ Steven J.C. Gaulin en James S. Boster, "Dowry as female competition" in: *American Anthropologist. New series*. 92.4 (1990) 994-1005.

⁹² Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117.

GOODY, DE BRUIDSSCHAT ALS ERFENIS BIJ LEVEN

Het belangrijkste werk over de bruidsschat is het boek van Goody en Tambiah, *Bridewealth and dowry* uit 1973.⁹³ Dit werk wordt in veel moderne literatuur over de bruidsschat in klassiek Athene aangehaald, zo ook in het werk van Verilhac, *Le mariage Grec*.⁹⁴ Uitgangspunt van Goody is dat de bruidsschat gezien wordt als een erfenis bij leven aan de bruid en de bruidsprijs als een transactie tussen familie van de bruidegom en familie van de bruid⁹⁵. Kenmerkend voor de bruidsschat is volgens Goody de adressant, namelijk de bruid zelf. Dit in tegenstelling tot alle vormen van bruidsprijs waarbij de adressant altijd de familie van het bruidspaar is. Huwelijks giften van de familie van de bruidegom aan de bruid zijn volgens Goody dan ook geen onderdeel van bruidsprijs, maar een vorm van indirecte bruidsschat.⁹⁶ Dit verschil tussen bruidsprijs en bruidsschat is exact waar het artikel over gaat. Goody wil aantonen dat de bruidsprijs en de bruidsschat niet elkaars tegenovergestelde zijn, maar onderdeel zijn van twee totaal verschillende sociale systemen. De belangrijkste verschillen zijn door Goody in een schema geplaatst.

Van groot belang in de definitie van een huwelijks gift zijn, zoals hierboven al is aangegeven, de ontvangers en het sociale systeem waar de gift onderdeel van is. De ontvangers zijn bij de bruidsschat de bruid en bij de bruidsprijs de familie van de bruid. Het systeem waar het onderdeel van is hangt samen met het doeleinde en het praktisch gebruik van de gift. De bruidsprijs is onderdeel van een maatschappelijk systeem.⁹⁷

---

⁹³ Jack Goody en S.J. Tambiah, *Bridewealth and dowry* (Cambridge 1973).

⁹⁴ Verilhac en Vial, *Le mariage Grec du VIe siècle av. J-C. à l'époque d'Auguste* (Athene 1998).

⁹⁵ Jack Goody en S.J. Tambiah, *Bridewealth and dowry* (Cambridge 1973) 1.

⁹⁶ Jack Goody en S.J. Tambiah, *Bridewealth and dowry* (Cambridge 1973) 2.

⁹⁷ Jack Goody en S.J. Tambiah, *Bridewealth and dowry* (Cambridge 1973) 17.

Variabele	Bruidsprijs	Bruidsschat
Inhoud	Roerend goed	Alle goederen
Ontvanger	Familie van de bruid	Bruid
Schenker	Familie van de bruidegom	Familie van de bruid (of van de bruidegom in het geval van indirecte bruidsschat)
Teruggave bij scheiding	Meestal	Altijd
Veranderbaar	Soms	Altijd
Moment van schenking	Mettertijd	Bij bruiloft
Onderdeel van ...	Sociaal systeem	Familiair systeem

Goody en Tambiah, *Bridewealth and Dowry* (Cambridge 1973) 21.

De familie van de bruidegom betaalt een bepaald bedrag in goederen aan de familie van de bruid. Hiermee kan de broer van de bruid zijn eigen huwelijk arrangeren. Als een bruid geen broers heeft kan haar vader een werknemer in dienst nemen, aangezien hij door het huwelijk van zijn dochter een werkkraft minder tot zijn beschikking heeft. De bruidsschat daarentegen is volgens Goody onderdeel van een familiair systeem waarbij de vrouw bij haar huwelijk een deel van de erfenis van haar vader krijgt.⁹⁸ Goody geeft niet aan waar hij dit uitgangspunt op baseert. Het is een basisprincipe voor Goody dat de bruidsschat een erfenis bij leven is en bij de bruid terecht komt. Het vermogen van de vader blijft hiermee onderdeel van de eigen familie en is niet de basis waarmee andere familieleden hun eigen huwelijk kunnen arrangeren.

Volgens Goody kan de bruidsschat niet los gezien worden van het erfrecht.⁹⁹ Er zijn een aantal typen van manieren waarop vermogen overgedragen kan worden op de volgende generatie. Homogene overdracht is wanneer vermogen van vader op zoon of van moeder op dochter over gaat. Vaak hangt dit samen met de inhoud dat wordt overgedragen, deze is vaak

⁹⁸ Jack Goody en S.J. Tambiah, *Bridewealth and dowry* (Cambridge 1973) 17.

⁹⁹ Jack R. Goody, "Marriage prestations, inheritance and descent in pre-industrial societies" in: *Journal of comparative family studies* 1 (1970) 37-54 aldaar 53.

seksespecifiek, en met de genderrollen binnen de samenleving.¹⁰⁰ Een andere variant is de cross-sexual overdracht waarbij dochters van vaders erven en zonen van moeders. Hierbij is het niet mogelijk dat bezit seksespecifiek is. Dit type erfrechtstelsel komt maar weinig voor.¹⁰¹ Een derde type is dat bezit zowel door zonen als door dochters geërfd kan worden. Dit kan zowel van vaderszijde als van moederszijde. Goody noemt deze vorm diverging transmission. Kenmerkend is de afwezigheid van seksespecifiek vermogen en de afwezigheid van erven in sekselijnen. Deze vorm komt vooral voor in bilaterale familie groepen.¹⁰² De bruidsschat komt volgens Goody voornamelijk voor in samenlevingen met diverging transmission.

Het type systeem hangt volgens Goody samen met het type samenleving, al schetst hij geen duidelijk toetsbaar model, zoals ook Gaulin en Bolster in hun notenapparaat aangeven.¹⁰³ Goody ziet de bruidsschat vooral in de gestratificeerde monogame samenleving en de bruidsprijs in de polygame en meer egalitaire samenleving.¹⁰⁴ Echter het is niet per definitie dat een polygame samenleving een bruidsprijs heeft, echter een bruidsprijs komt wel vrijwel alleen voor in polygame samenlevingen.¹⁰⁵ Andersom geeft Goody niet aan of dit principe ook voor de bruidsschat geldt.

---

¹⁰⁰ Jack R. Goody, "Marriage prestations, inheritance and descent in pre-industrial societies" in: *Journal of comparative family studies* 1 (1970) 37-54 aldaar 47-49.

¹⁰¹ Jack R. Goody, "Marriage prestations, inheritance and descent in pre-industrial societies" in: *Journal of comparative family studies* 1 (1970) 37-54 aldaar 49.

¹⁰² Jack R. Goody, "Marriage prestations, inheritance and descent in pre-industrial societies" in: *Journal of comparative family studies* 1 (1970) 37-54 aldaar 49-51.

¹⁰³ Steven J.C. Gaulin en James S. Boster, "Dowry as female competition" in: *American Anthropologist. New series*. 92.4 (1990) 994-1005 aldaar 1003 noot 2.

¹⁰⁴ Jack Goody en S.J. Tambiah, *Bridewealth and dowry* (Cambridge 1973) 18.

¹⁰⁵ Jack Goody en S.J. Tambiah, *Bridewealth and dowry* (Cambridge 1973) 23.

BOSERUP DE BRUIDSSCHAT ALS ECONOMISCH FENOMEEN

Boserup¹⁰⁶ legt een sterk verband tussen de rol van vrouwen in het agrarische werk en het type bruidsgift. Ze stelt dat in de regio's waar vrouwen actief zijn binnen de agrarische sector de bruidsprijs gewoon is en daar waar vrouwen zich niet bezig houden met landbouw, de bruidsschat gewoon is¹⁰⁷. De bruidsschat is hierin volgens Boserup een soort verzekering voor de vrouw dat zij goed behandeld zal worden door haar echtgenoot en zijn familie¹⁰⁸. Van grote invloed is het gebruik van de ploeg binnen de agrarische samenleving. Die gebieden die gebruik maken van de ploeg kennen vaak ook een minieme bijdrage van vrouwen aan de landbouw, vanwege het relatief zware werken met de ploeg. Boserup ziet hierin een causaal verband tussen het gebruik van de ploeg en het type bruidsgift.¹⁰⁹ De samenlevingen met bruidsprijs zijn volgens Boserup ook vaak polygaam van aard, in tegenstelling tot de monogame bruidsschat-samenlevingen.¹¹⁰

Hoewel bovenstaande geheel gebaseerd is op onderzoek naar rurale samenlevingen, geeft Boserup wel indicaties dat wat op het platteland gewoon is doorwerkt in de stad. Boserup stelt dat er een directe link is tussen de rol die vrouwen in de agrarische sector hebben en de aanwezigheid van vrouwen op de markt, zowel als consument als als verkoopster.¹¹¹ Zijn vrouwen actief in de landbouw dan zijn ze ook actief op de markt; zijn mannen de enige die werken op het land dan zijn vrouwen op de markt ook een zeldzaamheid. Verder stelt Boserup dat modernisering van het land niet de doorslaggevende factor is in de participatie van vrouwen in de moderne handelssector, maar de culturele tradities waaronder

---

¹⁰⁶ Esther Boserup, *Woman's role in economic development* (Londen 1989).

¹⁰⁷ Esther Boserup, *Woman's role in economic development* (Londen 1989) 48.

¹⁰⁸ Esther Boserup, *Woman's role in economic development* (Londen 1989) 48.

¹⁰⁹ Esther Boserup, *Woman's role in economic development* (Londen 1989) 48.

¹¹⁰ Esther Boserup, *Woman's role in economic development* (Londen 1989) 50.

¹¹¹ Esther Boserup, *Woman's role in economic development* (Londen 1989) 91.

de rol die vrouwen traditioneel op de markt hadden.¹¹² Dus ook binnen de stad is de agrarische rolverdeling van grote invloed.

GAULIN EN BOSTER

Gaulin en Boster schrijven hun artikel vanuit gedragsecologisch perspectief om het bestaan van de bruidsschat te verklaren.¹¹³ Als dataset gebruiken ze de Ethnographic Atlas van Murdock waaruit blijkt dat slechts 35 van de 1267 opgenomen samenlevingen een bruidsschat kennen, dat is slechts 3%. Dit in tegenstelling tot 839 samenlevingen, 66%, die het systeem van bruidsprijs hanteren.¹¹⁴ Gaulin en Boster gaan ervanuit dat gedrag rondom het kiezen van een partner, onbewust, gestuurd wordt door voortplantingstechnieken.¹¹⁵ Het verschil tussen bruidsgiften geeft dan ook een verschil in competitie om partners aan. Vanuit Neo-Darwiniaans perspectief gaat het erom het grootste succes te hebben in het voortzetten van de eigen genen in volgende generaties. Het is dan ook voor ouders van belang de financiële mogelijkheden daar te plaatsen waar de meeste kans op kleinkinderen is: is dat bij de zonen dan levert dat een samenleving met bruidsprijs op, is dat bij de dochters dan is het een samenleving van bruidsschat.¹¹⁶

Ook hier komt polygamie aan de orde om uiting te geven van de verdeling tussen bruidsprijs en bruidsschat. Polygamie hangt volgens Gaulin en Boster samen met de verdeling

---

¹¹² Esther Boserup, *Woman's role in economic development* (Londen 1989) 175.

¹¹³ Steven J.C. Gaulin en James S. Boster, "Dowry as female competition" in: *American Anthropologist. New series*. 92.4 (1990) 994-1005 aldaar 995.

¹¹⁴ Steven J.C. Gaulin en James S. Boster, "Dowry as female competition" in: *American Anthropologist. New series*. 92.4 (1990) 994-1005 aldaar 999-1000.

¹¹⁵ Steven J.C. Gaulin en James S. Boster, "Dowry as female competition" in: *American Anthropologist. New series*. 92.4 (1990) 994-1005 aldaar 995.

¹¹⁶ Steven J.C. Gaulin en James S. Boster, "Dowry as female competition" in: *American Anthropologist. New series*. 92.4 (1990) 994-1005 aldaar 995.

van rijkdommen.¹¹⁷ Wanneer de rijkdommen redelijk evenredig verdeeld zijn over de mannen, verdelen de vrouwen zich evenredig over de mannen en ontstaat een monogame samenleving. Wanneer de rijkdommen niet evenredig over de mannen zijn verdeeld zullen de vrouwen zich clusteren rondom de rijkste mannen. Dit kan leiden tot polygamie. Hierdoor kunnen mannen meer kinderen produceren door kinderen te krijgen bij verschillende vrouwen. In zo'n geval is het evolutionair aantrekkelijk als ouders de zonen van extra vermogen voorzien, waardoor hij meerdere vrouwen kan onderhouden en zo de eigen genen op grotere schaal door kan geven. Dit voorzien van extra vermogen komt tot uiting in de bruidsprijs.

Echter, er bestaan gestratificeerde doch monogame samenlevingen. Hierbij heeft een vrouw het complete vermogen van haar echtgenoot ter beschikking. Hierdoor kunnen vrouwen die een rijke man trouwen zich succesvoller voorplanten dan minder gefortuneerde vrouwen. In dit geval is het voor ouders van groter evolutionair voordeel de rijkdommen aan hun dochters mee te geven, omdat zij op die manier een rijkere man kunnen huwen waardoor de eigen genen in grotere getale aan de volgende generatie doorgegeven kunnen worden. In dit geval spreken we van een bruidsschat. De bruidsschat is dan ook volgens Gaulin en Boster te interpreteren als een concurrentiemiddel van vrouwen in de competitie om de gewilde mannen in een monogame samenleving.¹¹⁸

Het type samenleving waar de bruidsschat voor zal komen is monogaam en gestratificeerd. Uit onderzoek van Gaulin en Boster blijkt dat de bruidsschat in minder dan 1% van de polygame en ongestratificeerde samenlevingen uit de Ethnographic Atlas

---

¹¹⁷ Steven J.C. Gaulin en James S. Boster, "Dowry as female competition" in: *American Anthropologist. New series*. 92.4 (1990) 994-1005 aldaar 996.

¹¹⁸ Steven J.C. Gaulin en James S. Boster, "Dowry as female competition" in: *American Anthropologist. New series*. 92.4 (1990) 994-1005 aldaar 997.

voorkomt en in 37,5% van de 72 monogame, gestratificeerde samenlevingen.¹¹⁹ Vanuit ander onderzoek, zoals Goody en Boserup, definiëren Gaulin en Boster het type samenleving met de bruidsschat verder: deze zijn monogaam, gestratificeerd, maken gebruik van de ploeg, kennen een lage bijdrage van vrouwen in het levensonderhoud van de familie, kennen een erfrechtstelsel waar beide seksen erfgenaam kunnen zijn en zijn geografisch te plaatsen in westelijk, zuidelijk en oostelijk Eurazië.¹²⁰

Doch, van de 72 monogame gestratificeerde samenlevingen zijn er 45 zonder bruidsschat. Gaulin en Boster stellen dat de bruidsschat een van de mogelijke uitingen van vrouwelijke competitie kan zijn.¹²¹ Onderzoek van Kroeber en Richardson stellen bijvoorbeeld dat veranderingen in de mode de mogelijkheid geven tot het aflezen van de rijkdom van vrouwen.¹²² Zij die zich gemakkelijk aanpassen aan de laatste mode en zich kleden in high fashion hebben een goede financiële achtergrond. Ook het verdienen van eigen vermogen kan een concurrentie middel zijn. Waarschijnlijk is de bruidsschat onderdeel van samenlevingen waarin andere vormen van concurrentie niet mogelijk zijn, bijvoorbeeld waarin vrouwen niet werken of waar sprake is van gearrangeerde huwelijken.¹²³

---

¹¹⁹ Steven J.C. Gaulin en James S. Boster, "Dowry as female competition" in: *American Anthropologist. New series*. 92.4 (1990) 994-1005 aldaar 1000.

¹²⁰ Steven J.C. Gaulin en James S. Boster, "Dowry as female competition" in: *American Anthropologist. New series*. 92.4 (1990) 994-1005 aldaar 1002.

¹²¹ Steven J.C. Gaulin en James S. Boster, "Dowry as female competition" in: *American Anthropologist. New series*. 92.4 (1990) 994-1005 aldaar 1002/3.

¹²² Kroeber en Richardson "Three centuries of women's dress fashions: a quantitative analysis" in: *Papers of the Peabody Museum of American archaeology and ethnology* (Cambridge 1940).

¹²³ Steven J.C. Gaulin en James S. Boster, "Dowry as female competition" in: *American Anthropologist. New series*. 92.4 (1990) 994-1005 aldaar 1003.

SRINIVASAN EN LEE, DE BRUIDSSCHAT ALS SOCIAAL-ECONOMISCH FENOMEEN

Srinivasan en Lee hebben in 2004 een artikel gepubliceerd over het systeem van de bruidsschat in de noordelijke provincie Bihar, India.¹²⁴ Zij bespreken in hun artikel de huidige stand van zaken met betrekking tot de bruidsschat in de conservatieve Hindoe provincie en de opvattingen van getrouwde vrouwen daar over de bruidsschat. Onderzoek wijst uit dat het gebruik van het instituut bruidsschat zich in de laatste jaren heeft verspreid onder alle religies en lagen van de samenleving en zich zelfs verspreidt onder Indiase immigranten in het Westen.¹²⁵ Daarnaast is de waarde van een bruidsschat snel gegroeid, tot faillissement van ouders met dochters aan toe.¹²⁶ De consequenties van deze groei in waarde en gebruik van de bruidsschat uit zich in een verhoging van foeticide en infanticide van meisjes en geweld jegens vrouwen die een kleine bruidsschat inbrengen.¹²⁷ De cijfers van het National Crime Records Bureau van de Indiase regering zijn schokkend: een groei van 15,2% in *dowry deaths*, van 6006 in 1997 naar 6917 in 1998.¹²⁸ Ander onderzoek wijst uit dat vrouwen in India in grotere getale zijn gaan werken. De hoeveelheid werkende vrouwen per 100 mannen is gegroeid van 22,7 in 1971 naar 29 in 1991.¹²⁹ Echter, vanwege het culturele taboe op werkende vrouwen zullen deze officiële cijfers slechts het topje van de ijsberg zijn.

---

¹²⁴ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117.

¹²⁵ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1109.

¹²⁶ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1109.

¹²⁷ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1109.

¹²⁸ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1109.

¹²⁹ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1109.

De traditionele theorieën over de bruidsschat, dat het ofwel een erfenis bij leven is ofwel een financiële compensatie voor het levensonderhoud van de vrouw is, zien een causaal verband met een economische afhankelijkheid van vrouwen. Wanneer die economische afhankelijkheid af zou nemen zou ook het belang van de bruidsschat moeten afnemen. Maar uit bovenstaande gegevens blijkt dit in modern India niet het geval te zijn. Srinivasan en Lee geven zowel demografische als sociaaleconomische verklaringen voor deze ontwikkeling.

Het fenomeen van hypergamie, wat een lange traditie kent in India, heeft samen met een verlaging van de fertiliteit bij de hogere sociale lagen geleid tot een zogenaamde *marriage squeeze*.¹³⁰ Dit heeft een grotere concurrentie onder vrouwen veroorzaakt. De familie van de bruidegom zal de economisch meest aantrekkelijke bruid kiezen. Deze economische aantrekkelijkheid wordt afgelezen aan de omvang van de potentiële bruidsschat. Vanwege het hypergame karakter van een huwelijk levert een goede huwelijkskandidaat een grotere sociale status voor de familie van de bruid op. Ook de grotere zekerheid op een huwelijk van hun dochter en de verwachting op een goed onderhoud door haar schoonfamilie, is voor ouders een reden voor het verschaffen van een grote bruidsschat.¹³¹

Een sociaaleconomische reden voor de grote groei van de bruidsschat is die van de groeiende consumptie maatschappij.¹³² Jonge mannen en hun families zien de bruidsschat als een mogelijkheid tot rijkdom en snelle opwaartse mobiliteit. Maar ook dochters hebben voordeel van het systeem van de bruidsschat, omdat door de bruidsschat hun nieuwe familie

---

¹³⁰ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1109.

¹³¹ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1109.

¹³² Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1110.

in economisch opzicht en in sociaal aanzien stijgt¹³³ De groei van de consumptiemaatschappij binnen de Indiase cultuur vergroot de vraag naar materiele goederen voor jonge koppels, die door de bruidsschat gefinancierd kunnen worden.

ACCEPTATIE VAN DE BRUIDSSCHAT DOOR VROUWEN

Onderdeel van Srinivasan en Lee's onderzoek is de visie van vrouwen op de bruidsschat.¹³⁴ Voor een meer volledig onderzoek zou ook de visie van mannen onderzocht moeten worden, maar daar zijn helaas geen gegevens voor.¹³⁵ De resultaten van het onderzoek komen niet geheel overeen met de vooraf gestelde hypothesen. Vanwege het traditionele karakter van de bruidsschat verwachtten Srinivasan en Lee een hoger acceptatiegehalte bij Hindoe-vrouwen uit de hogere kasten.¹³⁶ Ook als de vrouwen afkomstig zijn uit de noordelijke provincies, Bihar, Uttar Pradesh en Rajasthan, verwachtten Srinivasan en Lee een hoger acceptatiegehalte dan gemiddeld, omdat deze vrouwen hoogstwaarschijnlijk van jongs af aan bekend zijn met het fenomeen bruidsschat.¹³⁷ Jongere vrouwen en hoogopgeleiden zullen minder positief tegenover de bruidsschat staan, omdat zij naar verwachting meer met moderne ideeën in aanraking zijn geweest dan de oudere generatie en de minder hoog opgeleiden, daarom zullen zij zich waarschijnlijk minder makkelijk zetten naar conventionele, vrouwonvriendelijke gebruiken waaronder het gebruik van de bruidsschat.¹³⁸ Vrouwen uit een

---

¹³³ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1110.

¹³⁴ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1108.

¹³⁵ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1115.

¹³⁶ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1110.

¹³⁷ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1110.

¹³⁸ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1111.

stedelijke omgeving hebben meer toegang tot educatie en moderne media en zullen daardoor sneller bepaalde conventionele en traditionele gebruiken bekritisieren. Hierdoor verwachten Srinivasan en Lee ook dat de bruidsschat als minder aantrekkelijk beschouwd zal zijn door vrouwen uit de stad.¹³⁹ Vrouwen met zonen zullen naar verwachting positiever ten opzichte van de bruidsschat staan dan vrouwen met dochters, omdat ze er zelf profijt van hebben in tegenstelling tot moeders van dochters die enkel moeten betalen.¹⁴⁰ Huwelijken tussen familieleden gaan vaak gepaard met een kleine bruidsschat, omdat familie geen extra-orbitante bedragen van elkaar zullen vragen. Daarnaast heeft de directe familie van de bruid vaak nog enige zeggenschap over de besteding van de bruidsschat en zal het daardoor vaker bij het echtpaar zelf terecht komen dan voor een groot deel bij de familie van de bruidegom. Hierdoor zullen vrouwen uit een familie-huwelijk minder negatief zijn ten opzichte van de bruidsschat.¹⁴¹

De resultaten zijn enigszins afwijkend van de hypothesen.¹⁴² Slechts 35,5% van de vrouwen in dit onderzoek staat positief tegenover het systeem van de bruidsschat.¹⁴³ Dit is opvallend aangezien het overgrote deel van het sample uit traditionele karakteristieken bestond: 78% ruraal, 75% analfabeet, 84% Hindoe, 74% werkloos en 85% Hindi-sprekend.

---

¹³⁹ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1111.

¹⁴⁰ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1111.

¹⁴¹ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1111.

¹⁴² Zie ook de tabellen met resultaten in bijlage 2.

¹⁴³ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1112.

Hiervan luisterde slechts 17% minimaal 1 keer per week naar de radio en 20% keek televisie.¹⁴⁴

Wat wel volgens verwachting is, is dat van de tegenstanders de meerderheid uit de stad komt, hoogopgeleid en moslima is, regelmatig de tv of radio aan heeft en meer dochters heeft dan zonen. Ook zijn deze vrouwen minder vaak getrouwd met een familielid.¹⁴⁵ Wat geen rol blijkt te hebben gespeeld is leeftijd, aantal zonen, kaste, afkomst en het wel of niet in loondienst zijn.¹⁴⁶ De resultaten zijn gemixt als alleen gekeken wordt naar de traditionele variabelen zoals, religie, kaste en afkomst. Moslima's zijn minder vaak voorstander van de bruidsschat dan Hindoes, maar Hindoes en andere geloven geeft geen verschil.¹⁴⁷ Wanneer gekeken wordt naar de variabelen die met modernisering samenhangen, zoals opleidingsniveau, stedelijke omgeving en toegang tot televisie, blijken deze allemaal een negatieve invloed te hebben op de visie van getrouwde vrouwen op de bruidsschat.¹⁴⁸ Qua werk valt op dat betaalde werkenden en werklozen geen andere opvattingen over de bruidsschat hebben, maar dat vrouwen die onbetaald werk doen vrij positief ten opzichte van de bruidsschat staan.¹⁴⁹ Dit hangt waarschijnlijk samen met het type werk dat deze vrouwen doen. Zij werken voornamelijk in familiebedrijven en zullen eerder geneigd zijn positief tegenover de bruidsschat te staan aangezien dat voor de familie extra inkomsten betekent,

---

¹⁴⁴ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1113.

¹⁴⁵ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1113.

¹⁴⁶ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1113.

¹⁴⁷ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1113.

¹⁴⁸ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1114.

¹⁴⁹ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1114.

inkomsten die zij gezien hun werkzaamheden niet kunnen inbrengen. Opvallend is dat wanneer gekeken wordt naar het geslacht van de kinderen van deze vrouwen, de vrouwen met dochters minder positief zijn dan het gemiddelde, maar dat de visie van vrouwen met zonen niet significant afwijkt van het gemiddelde. Terwijl vrouwen met zonen juist zelf goed zouden profiteren van de bruidsschat die hun schoondochters kunnen inbrengen.¹⁵⁰

MODERNISERINGSPARADOX

Uit het onderzoek van Srinivasan en Lee blijkt zich een paradoxale situatie voor te doen in modern India. Enerzijds vergroot de modernisering van India de waarde en het gebruik van de bruidsschat, anderzijds zijn de variabelen die met modernisering te maken hebben van negatieve invloed op de sympathie van vrouwen voor de bruidsschat. Vanwege het ontbreken van historische data kan er geen vergelijking plaatsvinden met voorgaande perioden, waardoor een ontwikkeling in opvatting van vrouwen over de bruidsschat niet zichtbaar is. Ondanks dit ontbreken van historisch materiaal, en ondanks het ontbreken van data over de mannelijke opvattingen over de bruidsschat blijft de moderniseringsparadox. Blijkbaar is de opvatting van vrouwen over het systeem van de bruidsschat van kleinere invloed op het gebruik van de bruidsschat dan de opvattingen van mannen of de sociaal economische voordelen. De negatieve opvattingen van de vrouw worden teniet gedaan door de sociaal economische status die door de modernisering en commercialisering van India steeds meer op basis van luxegoederen is gebaseerd en een grotere concurrentiestrijd tussen potentiële echtgenotes heeft voortgebracht. Srinivasan en Lee ontkennen niet de oorspronkelijke definities van de bruidsschat als erfenis bij leven of financiële vergoeding voor het levensonderhoud van de vrouw, maar stellen wel dat de sociaal economische aspecten van de bruidsschat in de traditionele theorieën teveel buiten beschouwing zijn gebleven.

---

¹⁵⁰ Padma Srinivasan en Gary R. Lee, "Dowry system in Northern India. Womens attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 60 (2004) 1108-1117 aldaar 1114.

TOETSING THEORIEËN

Om de vraag te beantwoorden in hoeverre de gebruikte theorieën bruikbaar zijn inzake Klassiek Athene is het van belang elk van bovenstaande theorieën te toetsen aan de situatie in Athene. Hiervoor worden de verschillende onderdelen van de theorie, die de samenleving en de bruidsschat zelf definiëren, vergeleken met de Atheense samenleving.

GOODY

De theorie dat de bruidsschat onderdeel is van een erfrechtelijk systeem en gezien moet worden als een erfenis bij leven, is omschreven in de werken van Goody.¹⁵¹ Deze theorie omhelst een aantal vaste elementen waarmee de samenleving waarin een bruidsschat voorkomt, wordt gedefinieerd. Hierbij gaat het om monogamie, gestratificeerdheid van de samenleving, hypergamie, diverging devolution, endo- en exogamie en lokaliteit na het huwelijk.

MONOGAMIE

Voor wat betreft de samenleving geldt dat deze monogaam en gestratificeerd moet zijn. Klassiek Athene is enerzijds niet monogaam en anderzijds wel. Voor getrouwde vrouwen geldt wel degelijk een exclusiviteit op seksueel terrein. Echter voor mannen geldt die exclusiviteit niet. Een treffend citaat is Dem. 59.122:

τὰς μὲν γὰρ ἑταίρας ἡδονῆς ἕνεκ' ἔχομεν, τὰς δὲ παλλακὰς τῆς καθ' ἡμέραν θεραπείας τοῦ σώματος, τὰς δὲ γυναῖκας τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως καὶ τῶν ἔνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν.¹⁵²

---

¹⁵¹ Jack Goody en S.J. Tambiah, *Bridewealth and dowry* (Cambridge 1973); Jack R. Goody, "Marriage prestations, inheritance and descent in pre-industrial societies" in: *Journal of comparative family studies* 1 (1970) 37-54.

¹⁵² Dem. 59.122.

Mistresses we keep for the sake of pleasure, concubines for the daily care of our persons, but wives to bear us legitimate children and to be faithful guardians of our households.

MET VROUWEN

Hieruit blijkt dat er grofweg 3 typen vrouwen zijn. Allereerst de echtgenotes die als functie het voortbrengen van wettige erfgenamen en het onderhouden van het bezit hebben. Daarnaast bestaan er *pallakas*, concubines. Zoals eerder aangegeven bestond er een verschil tussen *suneinai* en *sunoikein* waarbij de laatste het eerste samen met fasen van een huwelijksproces is. Deze twee termen geven aan dat een samenleven van een man en een vrouw zowel gehuwd, *sunoikein*, als ongehuwd, *suneinai*, kan. Wanneer een man en een vrouw ongehuwd samenleven is deze vrouw een *pallake*. Deze man hoeft niet noodzakelijkerwijs ongehuwd te zijn. Andocides laat in zijn redevoering tegen Alcibiades zien dat het in huis halen van andere vrouwen een reden voor een echtgenote kan zijn om een scheiding aan te vragen:

λαβὼν δὲ τοσαύτην προῖκα ὅσην οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων, οὕτως ὑβριστῆς ἦν, ἐπεισάγων εἰς τὴν αὐτὴν οἰκίαν ἐταίρας, καὶ δούλας καὶ ἐλευθέρας, ὥστ' ἠνάγκασε τὴν γυναῖκα σωφρονεστάτην οὕσαν ἀπολιπεῖν, ἐλθοῦσαν πρὸς τὸν ἄρχοντα κατὰ τὸν νόμον.¹⁵³

Then, after obtaining a dowry such as no Greek had ever obtained before, he behaved in so profligate a fashion, bringing mistresses, slave and free, into the bridal house, that he drove his wife, who was a decent woman, to present herself before the Archon, as she was legally entitled to do, and divorce him.

---

¹⁵³ And 4.14.

Hieruit blijkt dat het niet onmogelijk is als gehuwde man een buitenechtelijke relatie te hebben. Een *pallake* vergezelt haar partner naar gelegenheden zoals het symposium, waar getrouwde vrouwen niet welkom waren.¹⁵⁴ Deze vrouwen fungeren zodoende als gezelschapsdame. In de overspelwetten van Dracon worden echtgenotes en concubines op gelijke waarde geschat.¹⁵⁵

ἐάν τις ἀποκτείνῃ ἐν ἄθλοις ἄκων, ἢ ἐν ὁδοῦ καθελῶν ἢ ἐν πολέμῳ ἀγνοήσας, ἢ ἐπὶ δάμαρτι ἢ ἐπὶ μητρὶ ἢ ἐπ' ἀδελφῆ ἢ ἐπὶ θυγατρὶ, ἢ ἐπὶ παλλακῆ ἢ ἂν ἐπ' ἐλευθέροις παισὶν ἔχη, τούτων ἕνεκα μὴ φεύγειν κτείναντα.¹⁵⁶

If a man kill another unintentionally in an athletic contest, or overcoming him in a fight on the highway, or unwittingly in battle, or in intercourse with his wife, or mother, or sister, or daughter, or concubine kept for procreation of legitimate children, he shall not go into exile as a manslayer on that account.

Voor de meer seksuele escapades van mannen en voor entertainment zijn er *hetairai*, vrouwen die voor een bepaalde tijd door een enkeling of een groep mannen ingehuurd kan worden om bijvoorbeeld een symposium luister bij te zetten.¹⁵⁷ Deze vrouwen hebben vaak enige opleiding genoten in zang, dans en muziek. Voor de puur seksuele, kortstondige behoeften van mannen waren er de zogeheten *pornai*, de standaard prostitué.¹⁵⁸ Deze

¹⁵⁴ Elke Hartmann, "Pallake." Brill's New Pauly. Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider. Brill Online, 2013.

¹⁵⁵ Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 250.

¹⁵⁶ Dem 23.53.

¹⁵⁷ Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 251; Elke Hartmann, "Hetaerae." Brill's New Pauly. Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider. Brill Online, 2013.

¹⁵⁸ Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 251.

categorie vrouwen heeft Demosthenes in zijn betoog tegen Neaera buiten beschouwing gelaten.

MET MANNEN

Buiten het feit dat mannen relaties met vrouwen buiten het huwelijk aan kunnen gaan, kunnen zij dat ook met mannen. Homoseksualiteit was een veel voorkomende praktijk in Klassiek Athene.¹⁵⁹ Cantarella spreekt liever over biseksualiteit omdat de scheiding in homo- en heteroseksualiteit een moderne uitvinding is en de Griek daar geen onderscheid in maakte.¹⁶⁰ Griekse mannen hadden in verschillende fasen van het leven seks met zowel mannen als vrouwen. Met name pederastie kwam veel voor en was algemeen geaccepteerd, waarbij een volwassen man, *erastes* en een jongen tussen 12-18 jaar oud, *eromenos* een relatie onderhouden met seksuele en pedagogische kenmerken.¹⁶¹

Echter, een seksuele relatie tussen twee volwassen mannen wordt sociaal niet geaccepteerd.¹⁶² Deze afwijzing heeft niet te maken met de partnerkeuze maar met de onderdanige seksuele rol die een vrije man in een dergelijke verstandhouding heeft. De onderdanige rol is enkel voorbehouden aan de *eromenos* binnen een pederastische relatie en de vrouw in elke heteroseksuele relatie. Een Atheense vrije man behoort de dominante rol uit te oefenen in elke seksuele relatie. Doet hij dit niet, laat hij zich verleiden tot de onderdanige, ontvangende positie dan kan hij het mikpunt van spot worden.¹⁶³ Maar in de 4^e eeuw is er ook veel kritiek op deze vrije moraal en wordt het in huis brengen van andere vrouwen gezien als

---

¹⁵⁹ Michael Gagarin en David Cohen (ed.), *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005) 250.

¹⁶⁰ Eva Cantarella, *Bisexuality in the Ancient world* (New Haven 1994) Preface.

¹⁶¹ Elke Hartman "Paederasty." Brill's New Pauly. Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider. Brill Online, 2013.

¹⁶² Eva Cantarella, *Bisexuality in the Ancient world* (New Haven 1994) 54-78.

¹⁶³ Eva Cantarella, *Bisexuality in the Ancient world* (New Haven 1994) 54-78.

disrespectvol naar de echtgenote. Plato stelt in zijn Wetten voor om seksuele relaties buiten het huwelijk te verbieden.¹⁶⁴

Gelet op de vrije seksuele moraal voor mannen en ongetrouwde vrouwen, zou men Athene als niet monogaam kunnen beschouwen. In welk opzicht Athene wel monogaam te noemen is, is het huwelijk en de productie van burgers. Een man kan slechts 1 vrouw tegelijk huwen en andersom ook. En alleen in een huwelijk tussen twee Atheense burgers worden Atheense burgers geboren. Dat is exact wat Demosthenes bedoelde met zijn τὰς δὲ γυναῖκας τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως καὶ τῶν ἔνδον φύλακα πιστήν. Kinderen die voortkomen uit willekeurig welke relatie buiten het huwelijk zijn zogenoemde *nothoi*. Deze bastaards zijn wel vrij, maar hebben geen erfrecht en zijn geen Atheens burger. Ondanks dat Athene de mogelijkheid heeft buitenechtelijke relaties te hebben en bastaards te verwekken, beperkt zij haar burgerschap en erfrechten tot de *gnesios*, de familieleden met erfrechtelijke privileges.

STRATIFICATIE

De gestratificeerdheid van de samenleving blijkt in Athene ook te bestaan. Binnen de antropologie wordt met gestratificeerdheid een onevenredige verdeling van vermogen bedoelt. In Athene is dit ook zeker het geval. Er zijn rijke Atheners, minder rijke Atheners en armere Atheners. De traditionele indeling van de samenleving in vermogensklassen is hier een indicatie van. Ook in de verschillen in grootte van de bruidsschat is een zeker verschil in rijkdom zichtbaar evenals in het gebruik van *euergetisme*.

HYPERGAMIE

Een ander vast onderdeel van de theorie is het bestaan van hypergamie waarin huwelijken gesloten worden tussen verschillende sociaal economische lagen. Hoewel dit in Athene niet uitgesloten is, is het niet het ideaalbeeld. Zeker voor mannen is het niet de

---

¹⁶⁴ Plat. Leg. 841d.

bedoeling boven hun stand te huwen: zoals uit Lysias Over het vermogen van Aristophanes¹⁶⁵ blijkt is het sociaal onwenselijk voor een erg grote bruidsschat te gaan en beter te kiezen voor een kandidaat uit een familie met een respectabele naam.

Deze zaak draait om het vermogen van Aristophanes, de zwager van de spreker. Aristophanes is naar aanleiding van een mislukte expeditie tegen Perzië door Athene geëxecuteerd en zijn bezit is geconfisqueerd. Dit vermogen blijkt kleiner te zijn dan door de polis werd verwacht. De vader van de spreker, schoonvader van Aristophanes, heeft de voogdij over zijn dochter en haar kinderen na de executie overgenomen. Hij is door de staat aangeklaagd wegens het verduisteren van een deel van het vermogen van Aristophanes. Na het overlijden van zijn vader is de spreker de verantwoordelijke en hij staat nu terecht. De spreker geeft in zijn betoog aan dat het niet in de aard van zijn vader ligt om geld te verduisteren. Zijn vader heeft in zijn leven meer aan de polis uitgegeven dan aan zichzelf of zijn familie. Hij heeft altijd meer op gehad met mensen met een goede naam, dan met mensen met een fortuin, zelf heeft hij een huwelijk met een grote bruidsschat geweigerd om zonder bruidsschat te trouwen met de dochter van Xenophon, die bekend is vanwege zijn grote persoonlijke deugden en in hoog aanzien staat. Ook zijn zoon heeft hij geadviseerd niet een grote bruidsschat na te streven maar zich te verbinden met een respectabele familie. Zijn dochters heeft hij geweigerd zonder bruidsschat weg te geven aan zeer rijke mannen, maar hen met mannen met een groot sociaal aanzien te huwen met een bruidsschat van 40 minae.

Op het moment dat een man wel een vrouw met een grote bruidsschat huwde liep hij het risico in sociaal aanzien te dalen, zoals blijkt uit het voorbeeld uit Theocrastus' karakterisering van de lasteraar:

---

¹⁶⁵ Lysias 19.

ἀμέλει δὲ καὶ κακῶς λεγόντων ἑτέρων συνεπιλαμβάνεσθαι εἶπας: 'ἐγὼ δὲ τοῦτον τὸν ἄνθρωπον πλεον πάντων μεμίσηκα: καὶ γὰρ εἰδεχθῆς τις ἀπὸ τοῦ προσώπου ἐστίν: ἡ δὲ πονηρία οὐδὲν ὁμοία: σημείον δέ: τῆ γὰρ αὐτοῦ γυναικὶ τάλαντα εἰσενεγκαμένη προῖκα, ἐξ ἧς παιδίον αὐτῷ γεννᾷ, τρεῖς χαλκοῦς εἰς ὄψον δίδωσι καὶ τῷ ψυχρῷ λοῦσθαι ἀναγκάζει τῆ τοῦ Ποσειδῶνος ἡμέρα'.¹⁶⁶

“You can be sure that when others are engaging in slander he will join in, saying “I loathe this man more than anyone; he has a quite hateful-looking face; his wickedness is unequalled, and I’ll prove it: his wife brought him thousands in dowry, but ever since she bore him a son, she gets from him three coppers for her shopping, and he makes her bathe in cold water on Poseidon’s day.”

Verder is het van belang dat de echtgenoot de bruidsschat in geval van scheiding terug kan betalen aan de familie van zijn vrouw en niet in gebreke blijft of berooid achterblijft. Dit laatste is te voorkomen door een bruidsschat aan te nemen die in overeenstemming is met het eigen vermogen. Voor de bruid en haar familie is het wel van belang dat de bruidsschat niet slechts een fractie van het vermogen van de echtgenoot is. Het is niet de bedoeling dat de bruid om het minste of geringste de deur gewezen wordt, de bruidsschat dient in zekere zin ook als een drempel voor een scheiding en bepaald in zekere mate het niveau waarop de vrouw behandeld dient te worden door haar echtgenote. Zoals uit bovenstaand citaat blijkt is het niet goed te praten wanneer een man zijn vrouw zich in koud water laat wassen als zij een grote bruidsschat meegebracht heeft. Of hypergamie vanuit vrouwelijk perspectief het ideaalbeeld was is dan ook niet zeker te stellen. Binnen dezelfde sociaal-economische groep zal gezocht worden naar de meest geschikte partner, maar zoals uit Lysias’ redevoering tegen Aristophanes al bleek is de grootte van de bruidsschat niet doorslaggevend in de keuze voor een partner, maar spelen sociale status en familienaam ook een grote rol.

¹⁶⁶ Theophrastus. *Characters* 28.4

DIVERGING DEVOLUTION

Volgens Goody kan de bruidsschat niet los gezien worden van het erfrecht. Het type erfrecht van de samenleving waarin de bruidsschat voorkomt is volgens Goody diverging devolution, waarbij zowel zonen als dochters kunnen erven van zowel hun vader als hun moeder. Dit betekent ook dat vrouwen eigen bezit kunnen hebben en als erfgenaam het vermogen van ofwel haar vader ofwel haar moeder kunnen ontvangen.

ERFRECHT IN KLASSIEK ATHENE

In Athene is er geen sprake van diverging devolution of transmission. Het erfrechtstelsel is volledig gericht op het erven in mannelijke lijn. In welke situatie dan ook, de mannelijke familieleden gaan voor op de vrouwelijke. De specifieke hiërarchie binnen de *anchisteia* geeft dit al aan. Broers van de overledene met dezelfde vader en hun nakomelingen, zussen van de overledene met dezelfde vader en hun nakomelingen, ooms van vaderszijde met hun nakomelingen, tantes van vaderszijde met hun nakomelingen, en mogelijkervolgens oudooms van vaderszijde en hun nakomelingen en oudtantes van vaderszijde en hun nakomelingen. Wanneer in geen van deze relaties een erfgenaam te vinden is gaat men verder in dezelfde volgorde maar dan van moederszijde. Het feit dat in deze constructie vrouwen verweven zitten wil niet zeggen dat zij vervolgens ook de erfenis kunnen consumeren. Het zal ten allen tijde bij haar zoon uitkomen en tot die tijd zal haar echtgenoot als *kyrios* verantwoordelijk zijn voor het onderhouden van het vermogen. Zij zal in dit geval niet als zus of tante van de overledene fungeren, maar als dochter van zijn vader of grootvader. Waarschijnlijk zal een Atheense man dit systeem proberen te voorkomen door voor nageslacht te zorgen middels biologische of geadopteerde kinderen. Immers wanneer het vermogen via de *anchisteia* doorgegeven wordt sterft zijn *oikos* uit, terwijl vrijwel alles in het teken staat van het in stand houden van de *oikos*.

In het geval van een *epikleros* is er geen sprake van dat deze *epikleros* het vermogen van haar vader erft. Zij is slechts het medium via welke het vermogen van haar vader in mannelijke lijn doorgezet kan worden. Het zijn ook niet haar kinderen die het vermogen van hun grootvader aan moederszijde erven. Zij erven dit alleen als hun vader geadopteerd is als zoon door hun grootvader. Op die manier erven zij niet via hun moeder maar via hun vader. Op het moment dat de *epikleros* ook *epidikos* is -wat in grote mate het geval zal zijn als zij ongetrouwd is, omdat in dat geval haar echtgenoot waarschijnlijk geadopteerd zal zijn- zal zij huwen met de eerstvolgende in lijn van erfgenaam. Oftewel dat zal de man zijn die de erfgenaam zou zijn als de overledene kinderloos gestorven zou zijn. De kinderen die hieruit voortkomen erven dan ook niet het vermogen van hun grootvader via hun moeder maar via hun vader die middels het huwelijk met de *epikleros* erfgenaam geworden was. Erven via moederszijde is geheel in strijd met het patriarchale karakter van het Atheense erfrecht.

EIGENDOM DOOR VROUWEN

Schaps zegt dat vrouwen, hoewel ze wel enig bezit kunnen hebben, zoals juwelen en kleding, vrijwel altijd onder de *kyrieia* van hun echtgenoot vallen en weinig zeggenschap hebben over het beheer van het vermogen. Bij afwezigheid van hun echtgenoot kunnen zij de zaken waarnemen, maar volledig eigenaar worden zij nooit.

Foxhall schrijft dat de zoektocht naar eigen vermogen door individuen binnen de *oikos* door historici van generlei waarde is. De *oikos* is een sociale individuele entiteit opgebouwd uit de leden van deze huishouding en al wat zij binnen brengen of gebracht hebben middels erfenissen, giften, bruidsschat, opbrengsten van de landerijen en ander inkomen. Foxhall acht het dan ook een oninteressante vraag of vrouwen eigen vermogen gehad kunnen hebben, net zo oninteressant als de vraag of mannen eigen vermogen gehad kunnen hebben. De sociale context bepaald wie op welk moment waarvan gebruik maakt.

Schaps en Foxhall raken elkaar wanneer gekeken wordt naar de publieke sfeer, waaruit blijkt dat vrouwen niet volledig vrij waren in het eigenhandig uitgeven van grote delen van het vermogen van de oikos. Binnen de oikos zal het gegaan zijn zoals Foxhall voorschrijft, dat het een samenvoeging is van de leden van de oikos en zodoende als uniforme eenheid fungeert waarin beide seksen invloed uitoefenen op het geheel en inzicht hebben in het geheel. Uiteraard zullen er goederen zijn die de vrouw als haar eigen zal beschouwen, zoals kleding en juwelen, maar die bij een mogelijke scheiding wel vergoed moeten worden door de *kyrios* aan haar ex-echtgenoot wanneer hij ze haar niet schenkt bij de scheiding.

ENDO GAMIE OF EXO GAMIE

De inhoud van een bruidsschat als erfenis van de vrouw kan grote implicaties hebben voor de sociale organisatie van de samenleving. Wanneer de bruidsschat enkel bestaat uit roerend goed is er weinig aan de hand. Wanneer de bruidsschat ook kan bestaan uit onroerend goed, wat impliceert dat land door beide seksen in bezit kan zijn van beide seksen en ook door beide seksen van de hand gedaan kan worden, is het onmogelijk dat er sprake kan zijn van ofwel virilokale of uxorilokale huwelijken. Dit omdat beide seksen aanspraak maken op familie-grondbezit. Dat werkt ook endogamie in de hand, omdat exogamie het in stand houden en exploiteren van landgoed bemoeilijkt aangezien het versnipperd raakt bij elk huwelijk en overlijden.

Cheryl Ann Cox heeft in 1998 een onderzoek gepubliceerd naar lokaliteit in urbane en rurale huwelijken in Klassiek Athene.¹⁶⁷ Hiervoor heeft ze gebruik gemaakt van het corpus grafinscripties van het Instituut der Klassieken, van de Universiteit Kopenhagen. Cox heeft hiervan een selectie gemaakt met 4^e eeuwse inscripties waarbij zowel de vindplaats als de deme van de echtgenoot als de deme van de vader van de echtgenote bekend zijn. De

¹⁶⁷ Cheryl Anne Cox, Household interests. Property, marriage strategies and family dynamics in Ancient Athens (New Jersey 1998) 38-67.

inscripties met als vindplaats ‘Athene’ zijn buiten beschouwing gelaten, omdat hiermee geen schifting in urbaan of ruraal te maken is. Hieruit zijn 112 geschikte inscripties gekomen. Doordat het slechts 112 inscripties zijn is de uitkomst niet een doorslaggevend feit maar slechts een indicatie voor huwelijksstrategieën in Klassiek Athene. Van de 112 inscripties zijn

	ruraal	urbaan	
virilokaal	44%	17%	er 60 urbaan en 52 ruraal. Van de 60 stedelijke grafinscripties is er 61% gevonden in andere demen dan de geboortedeme van de echtgenoot of de echtgenote, neolokaliteit genoemd. Dit betekent dat deze bruidsparen zich elders gevestigd hebben dan hun geboortegrond. 17% is virilokaal en heeft zich gevestigd op de geboortegrond van de echtgenoot, 14% is uxoriokaal en heeft zich gevestigd in de deme van de bruid. De overige grafinscripties zullen dan bestaan uit huwelijken gesloten tussen deme-genoten. Van de 60 stedelijke grafinscripties zijn er 18, 30% endogamisch, dat wil zeggen dat zij bestaan uit huwelijken tussen leden uit dezelfde of omliggende demen met een radius van maximaal 10km.
uxoriokaal	8%	14%	
neolokaal	8%	61%	
lokaal	40%	8%	
Endogamie (binnen 10km)	60%	30%	
Exogamie (buiten 10 km)	40%	70%	42 stuks, 60% bestaat uit huwelijken van buiten deze radius, exogamie.

Wanneer we naar de 52 rurale inscripties kijken komen we een ander beeld tegen. Van het totaal is 44% virilokaal, 8% uxoriokaal, 8% neolokaal en de overige 40% bestaat uit huwelijken tussen deme-genoten. 40% van de rurale huwelijken kent exogamie, waarvan 31% virilokaal is, 2% neolokaal en 8% uxoriokaal. Van de 31 endogame huwelijken (60%) zijn er 10 uit nabije demen en 21 uit dezelfde.

Uit deze cijfers blijkt dat lokale endogamie binnen de deme of omliggende demen groter is wanneer men in rurale demen blijft en exogamie en neolokaliteit vooral in de stedelijke omgeving voorkomt. Ook blijkt dat virilokaliteit zo'n 44% van de huwelijken vormt op het platteland en slechts 8% uxori­lokaliteit. In de stad liggen deze percentages dicht bij elkaar, 17% en 14%. Hieruit blijkt dat op het platteland vooral de vrouw verhuisd naar de deme van haar echtgenoot en dat in de stad dit vrijwel gelijk is, doch klein in aantal ten opzichte van neolokaliteit. Volgens Cox geeft dit aan dat op het platteland de mannen plaatsgebonden zijn en dus waarschijnlijk landgoed bezitten waardoor verhuizen voor hen geen optie is. Dit femomeen komt in mindere mate voor in de stadse demen waar landgoed een minder groot deel uitmaakt van het lokale bezit.¹⁶⁸

Aangezien in een stedelijke omgeving landgoed van minder belang is voor de vestiging van een nieuwe oikos is het voor de toetsing van Goody's theorie over endo- en exogamie van belang te kijken naar de rurale huwelijken. Goody stelt dat wanneer land onderdeel is van de bruidsschat er noch sprake kan zijn van virilokaliteit noch van uxori­lokaliteit. Uit de cijfers van Cox blijkt virilokaliteit de grootste vorm van vestiging te zijn, op de voet gevolgd door lokale huwelijken, waarbij we er wellicht vanuit kunnen gaan dat ook binnen de lokale huwelijken het de vrouw zal zijn die bij haar echtgenoot intrekt in plaats van andersom.

Volgens Goody is exogamie een indicatie voor het ontbreken van land in de bruidsschat. Dit lijkt niet overeen te komen met wat Harrison noemt als mogelijke inhoud van een bruidsschat. Hij schrijft dat de bruidsschat kon bestaan uit allerlei goederen: geld, roerend goed en land.¹⁶⁹ Echter in de meeste gevallen zal de bruidsschat uit geld bestaan hebben en mogelijk­erwijs enkele goederen. Land bepaald in grote mate de sociale status van een

---

¹⁶⁸ Cheryl Anne Cox, *Household interests. Property, marriage strategies and family dynamics in Ancient Athens* (New Jersey 1998) 43.

¹⁶⁹ A.R.W. Harrison, *The law of Athens. The family and property* (Oxford 1968) 46.

huishouden en is de economische motor waarop een huishouden draait. In die zin zal het onwaarschijnlijk zijn dat een vader een deel van die basis aan een ander huishouden schenkt. Vooral ook omdat hij in dat geval de mogelijke overerving van dat land door zijn zonen onmogelijk maakt. Het is dan ook niet in lijn der verwachting land veelvuldig als onderdeel van de bruidsschat tegen te komen, wel als onderpand voor een bruidsschat, zoals *horoi* en de situatie van de familie van Charmylos laten zien.

DE BRUIDSSCHAT ALS ERFENIS BIJ LEVEN

Uitgangspunt van de theorie van Goody is dat de bruidsschat een erfenis bij leven is. Dat is ook de reden dat de bruidsschat volgens Goody niet los te zien is van het erfrecht en als eindpunt en eigenaar de bruid zou zijn. Echter, de primaire bronnen wijzen niet op een erfenis bij leven, noch op een eigendom door de vrouw, noch dat de vrouw de geadresseerde is. Het lijkt wel zo, aangezien alle bruidsschatten onlosmakelijk verbonden blijven aan de vrouw met wie de bruidsschat van *oikos* verwisselt. In de bronnen wordt de bruidsschat stevast geïdentificeerd met de naam van de vrouw in de genetivus. Groot voorbeeld hiervan is de formulering op *horoi* in de serie *apotimema proikos*.

Op de Agora in Athene is een grote hoeveelheid *horoi* gevonden, die in latere tijden als spolia zijn hergebruikt.¹⁷⁰ *Horoi* zijn stenen met een inscriptie die meestal eigendom aangeven of extra informatie verschaffen in het landschap. Een groot deel van deze *horoi* zijn grensstenen die de overgang aangeven naar een bepaald stuk grond wat bijvoorbeeld privé eigendom is of het grondgebied van de stad. Niet alle *horoi* zijn grensstenen, er zijn ook zogenoemde verzekerings-*horoi* die te maken hebben met bepaalde financiële zekerheden en veiligstelling. Het geeft aan dat het specifieke eigendom als onderpand dient in een schuld of betaling. Er zijn drie termen waarmee leningen aangegeven worden: *hypotheke*, *apotimema* en

¹⁷⁰ Lalonde, Gerald V., "Horoi" in: Gerald V. Lalonde ea., *The Athenian Agora XIX* (Princeton 1991) 1-51.

prasis epi lusei. De laatste twee zijn binnen de *horoi* de meest gebruikte termen.¹⁷¹ Binnen de *apotimema-horoi* valt nog een subdivisie te creëren van *apotimema proikos*, die gelieerd zijn aan onderpanden voor de (terug)betaling van een bruidsschat. Deze *horoi* dienen als uiting van verzekering van de mogelijke teruggave van de bruidsschat indien het huwelijk geen stand houdt. Hiermee stelt de familie van de bruid de terugbetaling zeker. Op de *horoi* is een inscriptie te vinden die aangeeft om welke bruidsschat het gaat en van welke waarde de bruidsschat was. Hiervoor zijn drie formuleringen gebruikt in het corpus *apotimema proikos*:

Groep A¹⁷² gebruikt de formule

Horos goederen apotimema proikos naam bedrag

Groep B¹⁷³ gebruikt een net iets andere formulering, namelijk

Horos goederen apotetimemenon proikos naam bedrag

Het verschil hiertussen is dat A gebruik maakt van het zelfstandig naamwoord *apotimema* en B participium perfecti medio-passivi van *apotimao*. Qua betekenis komt het op hetzelfde neer.

De derde groep, groep C¹⁷⁴, is wel anders dan de voorgaande twee. Ze heeft de volgende formule:

Horos goederen pepramenon epi lusei naam *proikos* bedrag

---

¹⁷¹ Lalonde, Gerald V., "Horoi" in: Gerald V. Lalonde ea., *The Athenian Agora XIX* (Princeton 1991) 1-51 aldaar 18.

¹⁷² IGII² 2659-2665, 2667-2669, 2671-2672, 2678-2679 Lalonde: H78 H82.

¹⁷³ IGII² 2673-2677 Lalonde: H79 H81.

¹⁷⁴ IGII² 2681-2683.

Dit type is gelieerd aan de groep *horoi* die gecategoriseerd wordt aan de hand van de formule *prasis epi lusei*. Dit betekent dat het huis of het land verkocht is om te voldoen aan de schuld, maar niet van gebruiker is gewisseld. Terwijl het *apotimema* juist gericht is op wisseling van eigenaar, waardoor de goederen zelf de schuld vereffen kunnen in plaats van de waarde van de goederen zoals bij *prasis epi lusei* het geval is. De naam die gegeven wordt is een vrouwelijke voornaam, een patroniem en een demoticon. In alle gevallen staat de voornaam in de genetivus, de naamval die gewoonlijk een bezitsverhouding aangeeft. Echter de naam van de bruid in de genetivus hoeft niet te betekenen dat dat per se geïnterpreteerd moet worden met een bezitsrelatie. In mijn optiek geeft deze genetivus aan dat de bruidsschat en de vrouw onlosmakelijk aan elkaar verbonden zijn en dat de naam van de vrouw het identificatiemiddel is voor de bruidsschat. Het gaat om de bruidsschat die met haar mee gegeven is en niet om willekeurig welke andere bruidsschat. Enkel de naam van de vader van de bruid is niet voldoende, want hij kan meer dochters van een bruidsschat voorzien hebben. De bruidegom is ook niet een optie, hij kan na zijn huwelijk dochters gekregen hebben die hij van een bruidsschat heeft voorzien. Ook dan is niet duidelijk om welke bruidsschat het precies gaat in deze specifieke *horos*. Uiteraard is het wellicht uit te rekenen wanneer de *horos* gedateerd is middels een archontjaar, maar niet alle *horoi* hebben die datering. Om aan te geven welke bruidsschat bedoeld wordt en wie er dan aan wie geld verschuldigd is of mogelijkterwijs zal zijn, wordt de bruidsschat geïdentificeerd middels de vrouw met wie het in huwelijk gegeven is. Haar naam plus de naam van haar vader en de *deme* van haar vader maakt identificatie mogelijk. Het geeft dan ook niet zozeer een eigendomsrelatie aan, maar meer een specificering van de bruidsschat in kwestie.

Ook in de redevoeringen komt ditzelfde fenomeen voor waarin de bruidsschat gevolgd wordt door de naam van een vrouw in de genetivus.¹⁷⁵ Dat kan gaan om haar naam, maar vaker om de relatie die zij met de spreker heeft, ‘moeder’ ‘zuster’ ‘dochter’ etc. Ook in dit geval gaat het niet om bezitsverhoudingen maar om de specificering van de bruidsschat in kwestie.

De rechtszaken die draaien om de bruidsschat spreken de sprekers niet namens hun vrouw, maar namens zichzelf. Er wordt niet uitgesproken dat zij als *kyrios* het woord nemen, of als hoofd van hun *oikos*. Ik verwacht dat in scheidingszaken, *apoleipsis*, waarin de scheiding op initiatief van de vrouw wordt aangevraagd, de spreker in een dergelijke zaak zal spreken namens de vrouw. Dit omdat vrouwen geen stem hebben in een rechtszaak, maar wel het initiatief kunnen nemen tot het ontbinden van een huwelijk; waar een gang naar de archont voor noodzakelijk is. Ik neem aan dat de spreker dan namens de vrouw in kwestie zal spreken, omdat anders het verschil tussen *apoleipsis* en *aphairesis* niet duidelijk zal zijn. Deze lijn doortrekkend, zou, wanneer de bruidsschat eigendom van de vrouw zou zijn, de spreker in een rechtszaak zoals die tegen Spudias ook namens zijn vrouw moeten spreken. Dit is niet het geval, hij gebruikt eerste persoons-werkwoordsvormen evenals persoonlijke voornaamwoorden als ‘mijn’:

ὅτι τὴν προῖκ’ οὐ κομισάμενος ἄπασαν, ἀλλ’ ὑπολειφθεῖσῶν χιλίων δραχμῶν
καὶ ὁμολογηθεῖσῶν ἀπολαβεῖν ὅταν Πολύευκτος ἀποθάνῃ, ἕως μὲν ὁ
Λεωκράτης ἦν κληρονόμος τῶν Πολυεύκτου, πρὸς ἐκεῖνον ἦν **μοι** τὸ
συμβόλαιον.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Is. 11.40; 2.5; 3.8; 3.78; Lys 19.32; Theoph. Char. 22; App. Civil Wars 1.1.

¹⁷⁶ Dem 41.5.

Because I did not receive the whole of my wife's portion, but a thousand drachmae were left unpaid with the understanding that I should receive them on the death of Polyeuctus; and so long as Leocrates was the heir of Polyeuctus, it was he who was responsible to me for the debt.

Het oogt waarschijnlijk om de theorie van Foxhall -om de *oikos* als een sociale individuele entiteit te beschouwen met de *kyrios* als vergetenwoordiger, waardoor het totale bezit van de *oikos* aan hem hangt wanneer hij dient als personificatie van de gehele *oikos*- te zien als verklaring voor het fenomeen dat de spreker als eerste persoon enkelvoud spreekt over een zaak die een lid van zijn *oikos* aangaat. Echter in dezelfde zaak tegen Spudias eist de spreker niet alleen het resterende deel van de bruidsschat op, maar ook een bijdrage van Spudias aan de uitgaven van de sprekers echtgenote voor de viering van de Nemeseia, een jaarlijkse viering ter herinnering aan de doden in september, waarin het expliciet gaat om een bijdrage in de kosten die zijn vrouw maakt. Het gaat in dit geval dan ook niet op om de het hoofd van de *oikos* de beslissende rol te laten spelen in het specifieke uitgavepatroon. Als de echtgenote bepaalde kosten kan maken, dan zou het waarschijnlijk zijn dat zij ook bepaald eigendom toegeschreven kan krijgen. Als de bruidsschat van haar zou zijn en nog niet compleet is, acht ik het in lijn der verwachting dat er op gelijke wijze over haar bruidsschat gesproken zou worden als over haar uitgaven.

τὸ δὲ τελευταῖον εἰσενεγκούσης τῆς ἐμῆς γυναίκος εἰς τὰ Νεμέσεια τῷ πατρὶ μνᾶν ἀργυρίου καὶ προαναλωσάσης, οὐδὲ ταύτης ἀξιοῖ συμβαλέσθαι τὸ μέρος,¹⁷⁷

Although my wife advanced a mina of silver and expended it on her father's behalf for the feast of the dead, the defendant refuses to contribute his share even of this.

---

¹⁷⁷ Dem 41.11.

CONCLUSIE THEORIE GOODY

Goody stelde dat samenlevingen met een bruidsschat monogaam en gestratificeerd zijn, hypergamie kennen, afhankelijk van de toevoeging van land aan de bruidsschat endogamisch of exogamisch van karakter zijn qua lokaliteit, en dat de bruidsschat als erfenis bij leven niet los gezien kan worden van het erfrecht.

Gelet op de vrije seksuele moraal voor mannen en ongetrouwde vrouwen, zou Athene als niet monogaam beschouwd kunnen worden. In welk opzicht Athene wel monogaam te noemen is, is het huwelijk en de productie van burgers. Een man kan slechts 1 vrouw tegelijk huwen en andersom ook. En alleen in een huwelijk tussen twee Atheense burgers worden nieuwe Atheense burgers geboren. Kinderen die voortkomen uit willekeurig welke relatie buiten het huwelijk zijn zogenoemde *nothoi*. Deze bastaards zijn wel vrij, maar hebben geen erfrecht en zijn geen Atheens burger. Ondanks dat Athene de mogelijkheid heeft buitenechtelijke relaties te hebben en bastaards te verwekken, beperkt zij haar burgerschap en erfrechten tot de *gnesios*, de familieleden met erfrechtelijke privileges.

De gestratificeerdheid van Athene staat buiten kijf, vermogen is alles behalve eerlijk verdeeld over haar burgers. Hypergamie is van minder duidelijke waarde, het is voor mannen niet sociaal wenselijk een te grote bruidsschat te ontvangen en het ideaal ligt dan ook op het huwen op gelijke sociaal-economische hoogte. Of hypergamie vanuit vrouwelijk perspectief het ideaalbeeld zal zijn geweest is onduidelijk. Waarschijnlijk zal ook hier een min of meer gelijke partner gezocht worden, aangezien de bruidsschat ook een bepaalde zekerheid voor de echtgenote en haar familie verzorgd dat zij juist behandeld zal worden en niet om het minste of geringste de deur gewezen wordt. Om die zekerheid te garanderen is het niet de bedoeling dat de bruidsschat die haar vader bijeengebracht heeft slechts een fractie is van het vermogen van haar echtgenoot. Binnen dezelfde sociaal-economische groep zal gezocht worden naar de

meest geschikte partner, maar zoals uit Lysias' redevoering tegen Aristophanes al bleek is de grootte van de bruidsschat niet doorslaggevend in de keuze voor een partner, maar spelen sociale status en familienaam ook een grote rol.

Uit de primaire bronnen, de inscripties en de redevoeringen, haal ik geen direct bewijs voor Goody's uitgangspunt dat de bruidsschat bij de vrouw terecht komt en onderdeel is van haar eigen vermogen. In het kader van Foxhall's theorie is het wel aannemelijk de bruidsschat te zien als een vermogen dat de vrouw meeneemt vanuit het vermogen van haar vaders *oikos* en inbrengt in het vermogen van haar nieuwe *oikos*. Dat komt overeen met uitspraken zoals bij Demosthenes 27 wanneer Demosthenes uitlegt wat zijn vader achterliet bij zijn overlijden:

(...) ἔτι δὲ τὴν ἡμετέραν μητέρα πενήκοντα μνᾶς εἰς τὸν οἶκον
εἰσενηνεγμένην.¹⁷⁸

his widow, our mother, who had brought him a fortune of fifty minae

BOSERUP

Boserups theorie bevat enkele aspecten die ook bij Goody, Gaulin en Boster en Srinivasan en Lee naar voren komen, namelijk een gestratificeerde monogame samenleving. Zoals al bleek is de gestratificeerdheid van de Atheense samenleving een gegeven, en hoewel de seksuele moraal van Athene niet monogaam is, is zij wel monogaam wanneer het gaat om de productie van wettelijke nakomelingen. Specifiek voor Boserup is haar connectie met het type landbouwstelsel en de rol van vrouwen in dat systeem. Daaruit volgt Boserups definitie van de bruidsschat als financiële compensatie voor het levensonderhoud van de vrouw.

---

¹⁷⁸ Dem 27.4.

AGRARISCH STELSEL

Een specifiek onderdeel van Boserups theorie is het type landbouw en daarmee samenhangend de participatie van vrouwen in het agrarisch bestel. Die samenlevingen waarin vrouwen een kleine rol spelen in de landbouw kennen een traditie waarin de familie van de bruid de bruidsgift verzorgen. De rol van vrouwen in de landbouw wordt door Boserup verklaart door de aan- of afwezigheid van de ploeg als landbouwwerktuig. Daar waar de ploeg standaard is, spelen vrouwen een minieme rol gezien de zwaarte van het werk. Hierdoor is de vrouw volledig economisch afhankelijk van haar echtgenoot. De traditionele verdeling van de seksen over het agrarische werk is volgens Boserup bepalend voor de latere verdeling van de seksen in handel, nijverheid en de dienstensector. Boserup ziet hierin een sterke connectie tussen het type landbouwsysteem, de participatie van vrouwen hierin en het type bruidsgift.

Uit de werken van Hesiodus en Homerus blijkt dat Athene al in de Dark Ages gebruik maakte van de ploeg en zeer gericht was op graanproductie. Robin Osborn stelt dat de landbouw in Griekenland erg arbeidsintensief was en de productie enkel kon groeien door een vergroting van de arbeidsuren. Er werd gebruik gemaakt van een rotatieschema in gewassen, perioden van braakligging, evenals van dierlijke en plantaardige bemesting.¹⁷⁹

Naast graan bestond het klassieke dieet uit vlees, zeevruchten, noten, groenten, peulvruchten, granen, wijn, olijfolie en zuivelproducten. Het vlees was afkomstig van zowel gedomesticeerde dieren als wilde dieren zoals schapen, varkens, geiten, en haas. Ook vogels werden geconsumeerd, evenals de eieren die zij produceren. Ook bijen werden gehouden voor hun honing, een belangrijk onderdeel van het kookproces. Vis is een belangrijk onderdeel van het dieet, zowel de gehele vis als als bestandsdeel voor de welbekende vissaus *garos*. Fruit

---

¹⁷⁹ Robin Osborne "Agriculture." Brill's New Pauly. Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider. Brill Online, 2013.

was geen onderdeel van het diner, maar was onderdeel van het dessert en als aperitief en werd opgediend op zogenoemde ‘tweede tafels’ samen met wijn bij bijvoorbeeld symposia. Hetzelfde geldt voor noten. Groenten komen weinig voor in de archeologische vondsten, evenals vis, maar vanuit de literaire bronnen is een variëteit aan groenten bekend, afkomstig zowel uit Griekenland zelf als uit het Nabije Oosten.¹⁸⁰

Een deel van bovenstaande voedingsmiddelen zullen in Griekenland zelf zijn geproduceerd, anderen zijn via handel geïmporteerd. Pure specialisatie op bepaalde producten was dan ook niet het geval. Dit hing niet alleen samen met de vraag vanuit de samenleving, ook het wisselende klimaat en de variërende vraag naar bepaalde producten en de groei aan belastingen en liturgieën dragen bij aan een wisselend agrarisch beleid voor wat betreft de verbouwde producten. Daarnaast is sociale status van invloed op de keuze voor producten. Geïmporteerde producten worden geprefereerd over lokale producten. Wanneer in de omgeving een bepaalde graansoort verbouwd wordt zal de vraag naar een andere graansoort groeien, de mogelijkheid geïmporteerd voedsel te betalen bepaald de uiterlijke financiële positie van de koper. Wat van ver komt is lekker, dit principe is zichtbaar in alle facetten van de landbouw en handel. Dit zorgt ervoor dat vele producten over lange afstand getransporteerd moeten worden. De basisbehoefte van graan en de kwetsbaarheid van graanoogsten hebben gezorgd voor regulering van hoger hand, in tegenstelling tot allerhande andere producten.¹⁸¹

Vanwege de arbeidsintensiviteit en het bestaande ideaalbeeld van de niet-werkende vrouw zal de participatie van vrouwen in de landbouw laag geweest zijn. Schaps geeft aan dat

---

¹⁸⁰ Voor meer informatie over voedsel en eetgewoonten zie Andrew Dalby, *Siren feasts : a history of food and gastronomy in Greece* (Londen 1996) en Peter Garnsey, *Food and society in classical Antiquity* (Cambridge 1999).

¹⁸¹ Robin Osborne "Agriculture." Brill's New Pauly. Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider. Brill Online, 2013.

vrouwen niet afwezig waren in de handel en nijverheid, maar dat de mannelijke dominantie op de Agora groot was. De bronnen die spreken over vrouwen in de handel geven stevast aan dat dit niet de gewenste manier van leven is, maar dat er geen andere optie is om rond te komen door de vrouw werkzaamheden uit te laten oefenen. Het is altijd beter om eigen baas te zijn in de handel en nijverheid dan in loondienst te werken, als het onoverkomelijk was dat een vrouw werken moest. Het feit dat vrouwen een minderheid zijn in de handel ligt niet aan een mogelijk verbod op vrouwelijke participatie in de handel en nijverheid, maar aan een cultuur waarin het ideaalbeeld van de thuisblijvende vrouw hoog was. De arbeidsintensiviteit van de landbouw, het gebruik van de ploeg en de mannelijke dominantie van de handel duidt op een samenleving zoals Boserup die schetst voor het bestaan van de bruidsschat.

FINANCIËLE COMPENSATIE VOOR HAAR LEVENSONDERHOUD

De bruidsschat wordt door Boserup gedefinieerd als een verzekering voor vrouwen voor hun eigen onderhoud en dat van hun kinderen zolang het huwelijk duurt. Voor Athene kan het inderdaad gezien worden als een soort drempel voor het ontbinden van het huwelijk en als een standaard voor het levensonderhoud van de vrouw. Zoals eerder al geschreven lijkt de tekst van Theophrastus erop dat de omvang van de bruidsschat een zekere levensstandaard indiceert en zodoende kan het dienen als een zekerheid voor het onderhoud van de vrouw. Het is alleen niet de bedoeling dat de bruidsschat daadwerkelijk geconsumeerd wordt. Het is dan ook onmogelijk de bruidsschat te zien als ware het een potje waaruit haar levensonderhoud betaald kan worden. Het is namelijk vereist dat de bruidsschat terugbetaald wordt aan haar familie wanneer er een scheiding plaats vindt, of wanneer hij kinderloos overlijdt. Het maakt niet uit of dat na 4 maanden het geval is of na 4 jaar, de gehele waarde van de bruidsschat moet teruggegeven worden. En zelfs wanneer het huwelijk stand houdt is het niet de bedoeling het te consumeren. Het gehele bedrag komt na overlijden bij haar kinderen terecht, als erfenis van hun moeder of grootvader en als startkapitaal naast de erfenis die via

vaderszijde komt. Een voorbeeld hiervan is al eerder aangehaald, de zaak tussen Boeotus en zijn halfbroer maakt duidelijk dat uit de erfenis van de vader allereerst de bruidsschat van de eigen moeder verdeeld wordt onder haar zonen en het residu vervolgens onder al zijn zonen verdeeld wordt. Symbolisch is het wel een soort zekerstelling voor de vrouw en haar familie, maar de visie van Boserup als financiële compensatie voor het levensonderhoud van de vrouw door haar familie aan haar echtgenoot is onjuist voor Athene, omdat het niet geconsumeerd kan worden.

GAULIN EN BOSTER

Gaulin en Boster maken gebruik van gedragsbiologie en zien de bruidsschat als competitie-middel voor vrouwen in hun jacht naar een juiste echtgenoot voor de productie van kinderen.

Gaulin en Boster zien de bruidsschat ook alleen voorkomen in gestratificeerde, monogame samenlevingen en passen daarnaast ook de geografische restrictie tot west, zuid en oost Eurazië, toe die Jackson en Romney in 1973 bepaald hebben. Ook de standpunten van Boserup inzake de lage participering van vrouwen in de landbouw en Goody's visie op een stelsel waarin beide seksen kunnen erven worden door Gaulin en Boster niet ter discussie gesteld. Maar het blijkt niet zo te zijn dat elke monogame, gestratificeerde samenleving een bruidsschat kent. Hoewel het verder onderzoek vereist gaat Gaulin en Boster ervan uit dat de bruidsschat slechts een van de competitie-middelen is die vrouwen gebruiken in hun jacht op de gewenste huwelijkskandidaat. Zij verwachten de bruidsschat als competitie-middel te zien in die samenlevingen waar andere, meer persoonlijke competitie-middelen niet werken, bijvoorbeeld daar waar vrouwen geen toegang tot de werkvloer hebben of waar sprake is van gearrangeerde huwelijken. Het labour-value model van Boserup bleek niet toereikend de vraag waarom de bruidsschat niet in alle monogame gestratificeerde samenlevingen

voorkwam te beantwoorden. Gaulin en Boster zien de bruidsschat dan ook voorkomen in gestratificeerde, monogame samenlevingen waar het huwelijk niet een persoonlijke keuze van de huwelijkskandidaten is. Een verminderde vrijheid van vrouwen is hiermee essentieel voor een samenleving met een bruidsschat volgens Gaulin en Boster. Dit kan een economische beperking zijn, als ook een openbare beperking waardoor vrouwen zich niet regelmatig in de publieke sfeer kunnen onderscheiden.

In de vergelijking tussen Goody en Athene is uitvoerig gesproken over het monogame en gestratificeerde karakter van de Atheense gemeenschap, welke ook onderdeel zijn van Gaulin en Bosters theorie. De invalshoek van een competitie-middel tussen families van meisjes in de jacht naar een geschikte echtgenoot is een valide theorie. Zoals Gaulin en Boster aantonen is het een significante theorie die in grote nauwkeurigheid het gebruik van een bruidsschat voorspelt voor samenlevingen met bovenstaande eigenschappen. De toevoeging van samenlevingen met gearrangeerde huwelijken geeft een verklaring waarom de bruidsschat juist voorkomt in de samenlevingen waarin zij voor komt en niet in vergelijkbare monogame, gestratificeerde samenlevingen. Voor Athene blijkt middels een enkele blik op het proces van een huwelijk sluiten dat het hier gaat om gearrangeerde huwelijken. Middels een *engue* wordt een afspraak tussen de vader van de toekomstige bruid en de toekomstige bruidegom gemaakt over het huwelijk, het moment waarop deze in gang gezet zal worden en de hoogte van de bruidsschat. De wil van de bruid staat hier volledig buiten. De *anakalypteria* moet als een symbolische instemming gezien worden, niet als een praktische of legale.

Gaulin en Boster stellen middels de competitie-theorie dat de samenlevingen met een bruidsschat een verminderde bewegingsvrijheid van vrouwen impliceert. Voor Athene is dit een onderwerp van een langdurig debat, welke door de tweede feministische golf en de ontwikkeling van genderstudies zich ontwikkeld heeft tot de volgende twee soorten van

interpretaties waarvan Christiane Sourvinou-Inwood en Lin Foxhall als case studie gegeven wordt.

SOURVINOU-INWOOD

Sourvinou-Inwood¹⁸² schreef in 1994 dat vrouwen een belangrijke en actieve rol in de Atheense publieke gemeenschap speelde middels religie, een centraal onderdeel van de Atheense samenleving. Zij waren priesteressen, gelovigen en cultus medewerkers. In dit deel van de publieke sfeer waren vrouwen gelijkwaardig aan mannen. Sourvinou-Inwood stelt dat vrouwen in de private sfeer juist ongelijkwaardig en ondergeschikt waren aan hun mannelijke kyrios, zelfs in religieuze zaken. Zij baseert zich op wetgeving dat vrouwen nooit als zelfstandig individu kunnen functioneren en altijd onder de verantwoordelijkheid van een mannelijk familielid vallen. Ook in het geval van verschillende rites de passage met betrekking tot de *oikos* is de vrouwelijke ondergeschiktheid zichtbaar volgens Sourvinou-Inwood; zoals de Amphidromia, waarin het pasgeboren kind in de oikos opgenomen wordt door zijn/haar vader; zoals ook het huwelijk wat wettelijk gezien een overeenkomst is tussen de bruid's kyrios en de bruidegom. Ook in begrafenisrituelen ziet Sourvinou-Inwood een vrouwelijke ondergeschiktheid, omdat de delen van deze rituelen waarin vrouwen een rol spelen van mindere significantie zijn dan die die door mannen uitgevoerd moeten worden.¹⁸³ Een ander argument dat Sourvinou-Inwood geeft is de religie binnen de familiere sfeer. Ze stelt:

---

¹⁸² Christiane Sourvinou-Inwood, 'Male and female, Public and Private, Ancient and Modern' in: Ellen D. Reeder *Pandora. Women in Classical Athens* (Baltimore 1995) 111-120.

¹⁸³ Christiane Sourvinou-Inwood, 'Male and female, Public and Private, Ancient and Modern' in: Ellen D. Reeder *Pandora. Women in Classical Athens* (Baltimore 1995) 111-120 aldaar 114.

“(I do) not know of any example of a woman sacrificing on behalf of her oikos in the context of an oikos cult (...). That is because women could not represent the oikos even ritually, even in the private space of the oikos; only the male head of the oikos could do this.”¹⁸⁴

Voor de publieke sfeer kijkt Sourvinou-Inwood naar de publieke religie en de positie van vrouwen daarbinnen. Aangezien de Atheense samenleving volledig draaide op religie, het centraal stond in de identiteit van de polis en allerlei subdivisies zoals demen en phylen, en alle verbintenissen tussen individuen en organisaties met religie ombonden was en de polis verantwoordelijk was voor de culten en hier ook zeggenschap over had, is de positie van vrouwen daarbinnen opmerkelijk als zij als inferieur beschouwd zouden moeten worden. Dat vrouwen essentiële posities binnen religie in konden nemen, als priesteres dienden voor zeer belangrijke culten zoals Athena Polias, Artemis Braronia en de Eleusische cultus voor Demeter en Persephone, en dat deze posities niet door mannen uitgevoerd konden worden staat ten gunste van de positie van vrouwen en het belang van vrouwen voor het voortbestaan van de polis. Immers, voor voorspoed en overleving was de polis afhankelijk van deze goden en zij werd gepersonifieerd door de priesteressen.

Sourvinou-Inwood concludeert dan ook dat vrouwen zich in Athene in een ondergeschikte positie bevonden, maar zich in de publieke ruimte middels religie, een essentieel onderdeel van de publieke ruimte en doorsijpelend in alle facetten van de samenleving, in een gelijkwaardige en niet in een ondergeschikte positie bevonden.

---

¹⁸⁴ Christiane Sourvinou-Inwood, ‘Male and female, Public and Private, Ancient and Modern’ in: Ellen D. Reeder *Pandora. Women in Classical Athens* (Baltimore 1995) 111-120 aldaar 114.

FOXHALL

Sourvinou-Inwoods conclusie staat lijnrecht tegenover Lin Foxhall¹⁸⁵ die in 1989 juist schreef dat vrouwen binnen de *oikos* gelijkwaardig waren aan mannen en buiten de *oikos*, in de publieke sfeer, ondergeschikt aan mannen. Foxhall vergelijkt de *oikos* met de filosofie van Griekse geneeskunde waarin een eenheid pas optimaal kan functioneren als alle onderdelen in evenwicht zijn, zoals de natte en droge, koude en warme elementen.¹⁸⁶ De oppositioire elementen van een *oikos* zijn voornamelijk de man en de vrouw die samen aan het hoofd staan van deze samenleving in miniatuurvorm. Foxhall ziet de *oikos* als de unificatie van man en vrouw waardoor een enkelvoudige sociale entiteit ontstaat. In deze private situatie zijn man en vrouw dan ook gelijkwaardig. Echter gender-rollen hangen samen met de situatie waarin zij functioneren, wanneer de context verandert verandert ook de positie van een individu.¹⁸⁷ Dat wil zeggen dat wanneer de leden van de *oikos* in de publieke sfeer belanden de *kyrios* de verantwoordelijkheid heeft en als woordvoerder en personificatie van zijn *oikos* fungeert. In een dergelijke situatie ziet Foxhall dan ook een ondergeschiktheid van de vrouw ten opzichte van de man.

Mijn inziens schrijven Foxhall en Sourvinou-Inwood over verschillende vrouwen en verschillende fases en ligt de praktijk in het midden van beide posities. Priesteressen in Klassiek Athene waren meestal ongetrouwde vrouwen, die onder de *kyrieia* van hun vader vielen voor wie een priesterschap van een dochter een eervol gegeven was. Zolang zij priesteres was was de rol van haar vader die van een vader met een getrouwde dochter. Ze is

---

¹⁸⁵ Foxhall, L., "Household, gender and property in Classical Athens" in: *The Classical Quarterly* New Series 39 (1989) 22-44.

¹⁸⁶ Foxhall, L., "Household, gender and property in Classical Athens" in: *The Classical Quarterly* New Series 39 (1989) 22-44 aldaar 23.

¹⁸⁷ Foxhall, L., "Household, gender and property in Classical Athens" in: *The Classical Quarterly* New Series 39 (1989) 22-44 aldaar 23.

niet zijn volledige verantwoordelijkheid, maar deel van de cultus van een god(in) en zodoende publiek figuur. Zodoende is het logisch dat Sourvinou-Inwood een grote vrijheid en verantwoordelijkheid voor vrouwen binnen de religie ziet. Dit is niet conflicterend met Foxhalls visie op de getrouwde vrouw die in de publieke sfeer ondergeschikt is aan haar echtgenoot, en ook niet met de door Sourvinou-Inwood geschetste ondergeschiktheid in religie in de familiale sfeer en begrafenisrituelen. In beide zaken is er geen sprake van een puur private setting. Zoals Foxhall al omschrijft veranderen gender-rollen wanneer de context verandert. Begravenissen en familieoffers zitten op de scheidslijn tussen publiek en privé, en hebben dan ook situaties van beide sferen geïncorporeerd. Op die scheidslijn zijn alle varianten van gender-rollen zichtbaar, zowel private als publieke. Dat de onderdelen van de begrafenisriten waar mannen een belangrijke rol in spelen meer significantie hebben in het begrafenisproces, hangt samen met het feit dat die onderdelen een meer publiek karakter kennen en juist daarom door mannen uitgevoerd worden. De meer private onderdelen, zoals het wassen en kleden van de overledene wordt door vrouwen uitgevoerd, maar dat wil niet zeggen dat dat wat door mannen uitgevoerd wordt van groter belang is dan dat wat door vrouwen uitgevoerd wordt. Deze divisie hangt samen met de divisie in publiek en privé. Het zijn de mannen die de *oikos* vertegenwoordigen in de publieke sfeer.

Ik denk dan ook evenals Foxhall dat vrouwen in de publieke zaken onder de verantwoordelijkheid van hun *kyrios* vielen en die *kyrios* zijn *oikos* vertegenwoordigde. Binnen de *oikos* vulden de man en de vrouw elkaar aan tot een enkele sociale entiteit waarbinnen beide eigen verantwoordelijkheden hadden. Zoals eerder al bleek worden mannen die een vrouw trouwen met een extreem grote bruidsschat ten opzichte van hun eigen vermogen als ‘slaaf van hun huwelijk’ bestempeld. Wat betekent dat binnen een huishouden de vrouw wel degelijk iets te vertellen had over de financiële gang van zaken. Ook blijkt uit bijvoorbeeld Demosthenes 47 dat vrouwen een zeker overzicht over de financiële situatie van

de *oikos* van hun echtgenoot kunnen hebben. Ik denk dan ook dat Athene qua bewegingsvrijheid van de vrouw in de beperking past die Gaulin en Boster stellen voor de samenlevingen met een bruidsschat.

CONCLUSIE

Concluderend valt te stellen dat de theorie van Gaulin en Boster waarmee de bruidsschat geïdentificeerd wordt als een competitie-middel tussen vrouwen in de jacht op een geschikte huwelijkskandidaat in een monogame, gestratificeerde samenleving volledig toepasbaar is op Klassiek Athene. Echter in mijn optiek is deze theorie niet zaligmakend, aangezien het specifieke voordeel voor de echtgenoot niet verklaard wordt. Vanuit biologisch, evolutionair oogpunt verklaart de theorie het fenomeen wel voor de bruid en haar grootouders, echter van de mannelijke zijde verklaart het de drang te trouwen met een vrouw met een bruidsschat niet.

SRINIVASAN EN LEE

Srinivasan en Lee ontkennen niet de eerder genoemde facetten van een monogame, gestratificeerde samenleving met een hypergamisch karakter van het huwelijk. Ze ontkennen wel de doorslaggevende invloed van de economie op de manier waarop Boserup die voorstelt. De rol van vrouwen als financieel afhankelijk van hun echtgenoot blijkt te veranderen in India maar de bruidsschat wordt daar alleen maar groter en invloedrijker. Srinivasan en Lee verklaren deze voortdurende en ontwikkeling van de bruidsschat met de vergrote sociale status die een goed huwelijk voor het bruidspaar en de familie op kan leveren. De bruidsschat is ook volgens Srinivasan en Lee een concurrentie-middel tussen vrouwen en families van vrouwen in de jacht op een geschikte huwelijkskandidaat, zoals ook Gaulin en Boster dat voorstellen. Specifiek voor Srinivasan en Lee is hun focus op de sociaal-economische gevolgen van een

bruidsschat en het belang van de veranderende sociale status die een bruidsschat veroorzaakt bij het bruidspaar zelf en bij hun familie.

Het voordeel van de bruidsschat voor het bruidspaar is een financieel extraatje waarmee een grotere levensstandaard geuit kan worden. Volgens Srinivasan en Lee hangt dat samen met de consumptiemaatschappij die zich in India ontwikkeld heeft. De bruidsschat wordt juist gebruikt voor de aanschaf van luxegoederen, om op die manier een groter uiterlijk vertoon te kunnen bekostigen waardoor het sociaal-economische aanzien stijgt.

In Athene zal het ook een financieel voordeel zijn geweest voor het bruidspaar. Althans, niet als extra vermogen wat uitgegeven kan worden aan allerlei goederen, maar wel om mee te investeren. De waarde van de bruidsschat zal immers als geheel doorgegeven moeten worden aan de kinderen of terug betaald worden bij een scheiding. Dit laatste is ook van toepassing in India, waar het vooral gebruikt is als uitgavepost voor luxegoederen. De kans op een scheiding is groot zolang er geen kinderen geboren worden, zodra die er zijn is de kans vrij klein, zeker als de vrouw broers heeft. Naast een mogelijk financieel voordeel is de hoogte van de bruidsschat algemeen bekend in de *phratia* van de echtgenoot en zal een grote bruidsschat mogelijk ook invloed hebben op het sociale aanzien van het bruidspaar.

Voor de bruid zelf betekent de bruidsschat een bijdrage in het startkapitaal van de *oikos* die zij met haar echtgenoot gaat vormen en een zekerheid in haar onderhoud en het niveau van dat onderhoud. Voor de bruidegom groeit het sociale aanzien van zijn familie en middels een vergroting van het startkapitaal van zijn *oikos* betekent ook indirect een financieel startkapitaal voor zijn kinderen in de toekomst.

De familie van de bruid heeft naast de zekerheid van een goede behandeling van hun dochter door de echtgenoot en de familie van de echtgenoot ook de mogelijkheid in sociaal

aanzien te stijgen door het huwelijk van hun dochter. Als de familie van de echtgenoot van hoger sociaal aanzien zijn dan zijzelf is het feit dat die familie voor hun dochter gekozen hebben een grote eer. Het aanzien van de schoonfamilie straalt door het huwelijk dan ook af op de familie van de bruid.

Het voordeel van de familie van de bruid is niet een financieel voordeel. Het belang van de familie is vooral het huwelijk zelf tussen hun familie en de familie van de bruidegom, die aangetrokken zijn door onder andere de bruidsschat. In het geval van hypergamie kan de sociale status van de schoonfamilie invloed uitoefenen op de sociale status van de familie van de bruid. De vader van een bruid zal te allen tijde duidelijk maken hoe groot de bruidsschat is geweest die hij zijn dochters heeft meegegeven. Dit geeft een indicatie voor zijn eigen financiële situatie en de mogelijkheden die hij zijn dochters heeft geboden. Uitgangspunt in Athene is altijd om de kinderen welvoorzien groot te trekken en alles in het teken van de financiën van de kinderen te stellen. Wanneer een vader zijn dochters een ruime bruidsschat heeft kunnen meegeven betekend dat direct dat hij voldaan heeft aan de primaire taak van een ouder.

De familie van de bruidegom kijkt bij het kiezen van een partner niet alleen naar de eenmalige bruidsschat die een vader voor zijn dochter bijeen kan brengen, maar naar zijn algehele financiële situatie en zijn mogelijkheid tot het geregeld geven van geschenken. Het uitwisselen van geschenken zoals dat plaats vindt bij het huwelijk gaat in India namelijk ook lang na de bruiloft door. De bruidsschat in India bestaat volgens Srinivasan en Lee uit een breed scala van geschenken die ook de familie van de bruidegom bereiken. Daarnaast is een grote bruidsschat voor hun zoon een bevestiging van het sociaal-economische aanzien van zijn familie en de gewilligheid juist met deze familie een innig verbond te sluiten.

Ook in het geval van de familie van de bruidegom is er vrijwel geen sprake van financieel voordeel, zoals dat middels extra geschenken wel in India het geval is. Het gaat ook bij de familie van de bruidegom om een sociaal voordeel. Net zoals bij de familie van de bruid gaat het voornamelijk om de familie waarmee een innig verbond gesloten is middels een huwelijk. De grootte van de bruidsschat die voor de zoon is bijeengebracht geeft de sociale status en de gewilligheid van de zoon en zijn familie aan. Echter het aannemen van extra-orbitante bruidsschatten vergeleken met het eigen vermogen is geen stijging in sociaal aanzien maar juist een daling. Gierigheid is geen positieve eigenschap en heeft ook een negatieve weerslag op de familie van de bruidegom.

Een voorbeeld van vele aspecten van de hier boven beschreven situaties is de redevoering van Lysias over het vermogen van Aristophanes. Het feit dat de vader van de spreker zijn dochters niet zonder bruidsschat heeft weggegeven ook al was er interesse in zijn dochters zonder bruidsschat laat zien dat de vader zijn dochters van een goede sociale en financiële positie voorziet. Dat hij zijn zoon adviseert niet voor een extreem grote bruidsschat te gaan maar genoeg te nemen met een iets kleinere bruidsschat van een betere familie en dat hij zelf getrouwd is zonder bruidsschat omdat hij zich aan een familie wilde binden die niet financieel in staat bleek een bruidsschat bijeen te brengen geeft aan dat het niet alleen draait om de bruidsschat maar juist gaat om de goede familie waarmee een verbintenis gesloten wordt. Uiteraard zijn deze gegevens afkomstig uit een subjectieve redevoering met als doel aan te tonen dat de beklagde niet schuldig is aan het verduisteren van geld van zijn schoonzoon. In andere gevallen is de grootte van de bruidsschat altijd het vermelden waard, om de sociaal-economische waarde van het verbond te tonen. Een waarde voor de familie van de bruid, de familie van de bruidegom of het bruidspaar zelf.

CONCLUSIE

Deze scriptie begon met het artikel van Sourvinou-Inwood uit 1994 over de vraag of het “mediterranean societies”-model toepasbaar was op Klassiek Athene. Vervolgens is eenzelfde vraag gesteld over de toepassing van moderne antropologische theorie over de bruidsschat op Klassiek Athene, als leidraad voor dit onderzoek. Allereerst is een historische context geschetst waarin het huwelijk, het erfrecht en het burgerschapsrecht werden behandeld. Hieruit bleek dat het huwelijk als doel had het produceren van nieuwe burgers die het bezit kunnen voortzetten en voor de juiste begrafenisrituelen kunnen zorgen. Ook bleek dat de bruidsschat een van de weinige bewijzen is voor het bestaan van een huwelijk en zodoende in de rechtspraak veelvuldig is gebruikt om de wettelijke afstamming aan te tonen of in twijfel te trekken, al naar gelang de positie van de spreker. Vervolgens zijn de 4 antropologische theorieën besproken om ze vervolgens te vergelijken met de praktijk in Athene, afgeleid uit private redevoeringen, inscripties en secundaire literatuur.

Alle theorieën gaan uit van een monogame, gestratificeerde samenleving met een hypergamisch karakter. Gelet op de vrije seksuele moraal voor mannen en ongetrouwde vrouwen, zou Athene als niet monogaam beschouwd kunnen worden. Maar Athene is wel monogaam te noemen als men kijkt naar het huwelijk en de productie van burgers. Een man kan slechts 1 vrouw tegelijk huwen en andersom ook. En alleen in een huwelijk tussen twee Atheense burgers worden nieuwe Atheense burgers geboren. Kinderen die voortkomen uit willekeurig welke relatie buiten het huwelijk zijn zogenoemde *nothoi*. Deze bastaards zijn wel vrij, maar hebben geen erfrecht en zijn geen Atheens burger. Ondanks dat Athene de mogelijkheid heeft buitenechtelijke relaties te hebben en bastaards te verwekken, beperkt zij haar burgerschap en erfrechten tot de *gnesios*, de familieleden met erfrechtelijke privileges.

De stratificatie van Athene staat buiten kijf, vermogen is alles behalve eerlijk verdeeld over haar burgers. Hypergamie is van minder duidelijke waarde, het is voor mannen niet sociaal wenselijk een te grote bruidsschat te ontvangen en het ideaal ligt dan ook op het huwen op gelijke sociaal-economische hoogte. Of hypergamie vanuit vrouwelijk perspectief het ideaalbeeld zal zijn geweest is onduidelijk. Waarschijnlijk zal ook hier een min of meer gelijke partner gezocht worden, aangezien de bruidsschat ook een bepaalde zekerheid voor de echtgenote en haar familie verzorgd dat zij juist behandeld zal worden en niet om het minste of geringste de deur gewezen wordt. Om die zekerheid te garanderen is het niet de bedoeling dat de bruidsschat die haar vader bijeengebracht heeft slechts een fractie is van het vermogen van haar echtgenoot. Binnen dezelfde sociaal-economische groep zal gezocht worden naar de meest geschikte partner, maar zoals uit Lysias' redevoering tegen Aristophanes al bleek is de grootte van de bruidsschat niet doorslaggevend in de keuze voor een partner, maar spelen sociale status en familienaam ook een grote rol.

Goody stelde voorts dat afhankelijk van de toevoeging van land aan de bruidsschat de huwelijken endogamisch of exogamisch van karakter zijn qua lokaliteit, en dat de bruidsschat als erfenis bij leven niet los gezien kan worden van het erfrecht. Uit de primaire bronnen, de inscripties en de redevoeringen, is geen direct doorslaggevend bewijs te halen voor het uitgangspunt dat de bruidsschat bij de vrouw terecht komt en onderdeel is van haar eigen vermogen. Het gebruik van de genitivus als attribuut bij proiks, bruidsschat, geeft niet zozeer een eigendomsrelatie aan als wel de mogelijkheid tot het identificeren van de bruidsschat in kwestie. In het kader van Foxhall's theorie is het wel aannemelijk de bruidsschat te zien als een vermogen dat de vrouw meeneemt vanuit het vermogen van haar vaders *oikos* en inbrengt in het vermogen van haar nieuwe *oikos*.

Boserup bracht het gebruik van de bruidsschat in combinatie met het agrarische bestel en de participatie van vrouwen in de landbouw, handel, nijverheid en economie als geheel. Hun verminderde mogelijkheden tot het financieel bijdragen aan het gezin zou een financiële vergoeding voor hun levensonderhoud van de vrouw vereisen van de familie van de bruid aan de bruidegom die de bruid vanaf het huwelijk zou onderhouden. Voor Klassiek Athene gaat dit gedeeltelijk op aangezien vrouwen ook in Athene geen financiële hetzij arbeidsbijdrage kunnen geven voor de *oikos*. Enkel de arbeidsparticipatie van vrouwen beijkend zou Boserups theorie volledig toepasbaar zijn op Athene. Echter in die theorie is geen rekening gehouden met de doelstelling van het vergaren van vermogen in Athene. Alle financiële transacties zijn gericht op het doorgeven van een zo groot mogelijk vermogen aan de volgende generatie. Voor de bruidsschat geldt dan ook dat deze in het geheel bij haar zonen terecht moeten komen. Het kan in een dergelijk geval dan ook geen potje voor haar levensonderhoud zijn, omdat het niet geconsumeerd kan worden ten tijde van het huwelijk.

De verklaring die Gaulin en Boster geven voor het bestaan van een bruidsschat in een klein deel van de samenlevingen en indirect ook voor het opmerkelijke fenomeen van een gestratificeerde maar monogame samenleving is een zeer interessante en betekenisvolle. Het feit dat een gestratificeerde samenleving monogaam is betekend dat de grootouders voor de succesvolle verspreiding van hun genen de dochter aan een zo rijk mogelijke man moeten verbinden. Dit betekend dat de vrouw een grotere concurrentiepositie moet bemachtigen ten opzichte van andere vrouwen om die populaire echtgenoot te verkrijgen. In samenlevingen waar de vrouw deze concurrentie niet zelf met haar eigen persoonlijke eigenschappen aan kan gaan, zoals in samenlevingen met gearrangeerde huwelijken is de bruidsschat volgens Gaulin en Boster een geschikt concurrentiemiddel. Voor Athene is dit volledig van toepassing. Het is een monogame gestratificeerde samenleving met gearrangeerde huwelijken en zodoende ook een bruidsschat. Echter de puur biologische verklaring voor een bruidsschat is niet voldoende

om het bestaan ervan te verklaren. Het vergroot de mogelijkheden van de vrouw en haar familie, maar een instituut zoals de bruidsschat lijkt mij geen langdurig bestaan gegeven als niet alle partijen daar hun voordeel uit halen. Een verklaring voor de mannelijke kant van een huwelijk met een bruidsschat geven Gaulin en Boster niet.

Srinivasan en Lee geven ten slotte een nieuwe, modernere theorie gebaseerd op India, welke een situatie kent die niet verklaarbaar is met ofwel Goody ofwel Boserup, noch met Gaulin en Boster. Srinivasan en Lee leggen in hun artikel meer de nadruk op het sociale effect van een bruidsschat en de vergroting in sociaal aanzien dat het gevolg kan zijn van een huwelijk met een goede familie en een grote bruidsschat. Voor de familie van de bruid en de bruidegom is de connectie met een goede familie van doorslaggevend belang, naast de financiële extra's die de familie van de bruidegom kan krijgen van de familie van de bruid middels allerhande geschenken. Voor het bruidspaar geldt dat de bruidsschat een extra vermogen is waarmee luxegoederen aangeschaft kunnen worden en waarmee een hogere levensstandaard bereikt kan worden.

Dit onderzoek komt voort uit de problematiek die Srinivasan en Lee blootleggen met betrekking tot de veel gebruikte theorieën van voornamelijk Goody en Boserup. Wanneer deze theorieën niet meer toereikend zijn voor de ontwikkeling die zichtbaar is in de samenleving waar zij nota bene op gebaseerd zijn, in hoeverre zijn deze theorieën dan compleet? In hoeverre zijn zij dan de geijkte theorieën om te gebruiken in onderzoek naar de bruidsschat in bijvoorbeeld Klassiek Athene?

De karakteristieken van een samenleving met een bruidsschat, zoals monogamie, stratificatie, hypergamie en een kleine rol van vrouwen in de economie, zijn allen in meer of mindere mate aanwezig in Athene. Ook de functie van een competitie-middel zoals Gaulin en Boster aan een bruidsschat verbinden is een plausibele functie van de bruidsschat. Het is

immers de een van de vereisten waarop een huwelijkskandidaat gekozen wordt, naast de reputatie van de familie en mogelijke eerdere familie of vriendschapsbanden die bestaan tussen beide families. Goody stelt dat de bruidsschat niet los gezien kan worden van het erfrecht, een uitgangspunt dat voor Athene ook van toepassing is, maar niet met dezelfde argumentatie. Goody stelt dat dat samenhangt met de definitie van de bruidsschat als onderdeel van diverging devolution, als een erfenis bij leven. Voor Athene geldt in grote mate dat elke financiële transactie terug te brengen is op het erfrecht, alles is gericht op het voortgeven van minimaal hetzelfde en het liefst een groter vermogen dan dat wat de overledene zelf als erfenis ontvangen heeft. De bruidsschat is wellicht te interpreteren als erfenis bij leven, maar niet gericht op de bruid maar op haar toekomstige zonen, als manier om haar kinderen aan de familie van hun moeder te verbinden. Srinivasan en Lee geven in hun artikel geen nieuwe theorie, maar wel het missende stukje, namelijk een sociaal-economisch gevolg van de bruidsschat: een vergroting van de sociale status. Het is de enige theorie die de echtgenoot voorziet van enig voordeel aan het systeem van een bruidsschat.

Uit bovenstaande overpeinzingen wil ik dan ook pleiten voor een definitie van de bruidsschat die al deze facetten incorporeert. De bruidsschat is in mijn ogen inderdaad niet los te zien van het erfrecht en verbindt de kleinkinderen aan hun familie van moederszijde, is gedeeltelijk een zekerheid voor het levensonderhoud van de vrouw, en levert een grotere sociale status op wanneer het niet gaat om extraorbitante bedragen vergeleken met het eigen vermogen van de man. In mijn optiek is de bruidsschat dan ook een sociaal-economisch fenomeen, met juridische belangen en sterk gelieerd met het erfrecht.

WOORDENLIJST¹⁸⁸

<i>Anakalypteria</i>	Ritueel van het ontsluieren van de bruid tijdens de <i>gamos</i> . Symbolische instemming met het huwelijk
<i>Anchisteia</i>	Familieleden in brede kring, waaruit een erfgenaam bepaald wordt wanneer er in directe kring geen erfgenaam is.
<i>Aphairesis</i>	Scheiding op initiatief van een derde
<i>Apoleipsis</i>	Scheiding op initiatief van de echtgenote
<i>Apopempsis</i>	Scheiding op initiatief van de echtgenoot
<i>Astos</i>	Inwoner, burger op basis van woonachtigheid in de stad (<i>astu</i>)
<i>Diadikasia</i>	Een juridische procedure waarmee in kleine kring, zonder <i>dike</i> , oplossingen te forceren. Wordt veelal gebruikt om te bepalen wie van de claimers de erfenis mag ontvangen of mag huwen met een <i>epikleros</i>
Deme	Kleine topografisch bepaalde gemeenschap, een subdivisie van de <i>polis</i> , 133 in totaal. Een aantal <i>demoi</i> tezamen vormen een <i>trittyes</i>
<i>Demos</i>	Het volk
<i>Drachme</i>	Monetaire eenheid bestaande uit 6 obolen. 1 drachme staat gelijk aan een dagloon van een geschoolde arbeider.
<i>Engye</i>	Eerste fase van het huwelijksproces. Het huwelijkscontract tussen de kyrios van de bruid en de toekomstige bruidegom, waarin de omvang en

---

¹⁸⁸ Het merendeel van deze betekenissen zijn gebaseerd op de lemma's van der Neue Pauly, online beschikbaar via brillonline.com

de inhoud van de bruidsschat vastgesteld wordt. Zonder *engye* ontstaat er geen officieel huwelijk.

- Ekdosis* Tweede fase van het huwelijksproces. Overdracht van de voogdij over de bruid en de bruidsschat.
- Epidikasia* Resultaat van *diadikasia*. Fungeert als *engye* wanneer het huwelijk met een *epikleros* de inzet van de *diadikasia* was.
- Epikleros* ‘Erfgename’ wanneer een man zonder zonen met enkel een of meerdere dochters overlijdt. Zij zal de inzet zijn van een *didikasia* waarmee een van de leden van de *anchisteia* van de overledene de erfenis kan claimen.
- Erastes* ‘Liefhebbende’ Een man van 30 jaar of ouder in een pederastische relatie
- Eromenos* ‘Geliefde’ Een 12-18jarige jongen in een pederastische relatie
- Euergetisme* Verplichte weldoenerij voor de bovenlaag van de samenleving.
- Gamos* Derde fase in het huwelijksproces. Meerdaags religieus en sociaal feest waarin een huwelijk gevierd wordt.
- Gnesios* Persoon geboren uit een officieel huwelijk van twee *astoi* Met compleet burgerschap wanneer volwassen en de mogelijkheid van erven.
- Hetaira* ‘gezelschapsdame/prostitué’ Wordt ingehuurd ter vermaak van mannen bij bijvoorbeeld het symposium. Een goede *hetaira* kon opklimmen tot *pallake*.
- Hypergamie Het fenomeen van huwen met iemand van een hoger sociaal-economische positie

<i>Kyrieia</i>	‘verantwoordelijkheid’
<i>Kyrios</i>	‘voogd/verantwoordelijke’ over de personen in zijn <i>oikos</i> en de bezittingen van de <i>oikos</i> . In eerste instantie is de vader van een vrouw haar <i>kyrios</i> , na zijn dood is het een broer of een oom van vaders zijde en vanaf haar huwelijk is het haar echtgenoot. Later kan het haar volwassen zoon worden.
<i>Minae</i>	Monetaire eenheid, bestaande uit 100 <i>drachmen</i>
Neolokaliteit	Het gaan wonen op grond gebied van noch van de man, noch de vrouw.
<i>Nothos</i>	Persoon geboren uit een niet-officieel verbond. Wel vrij, maar geen burger.
<i>Oikos</i>	Huishouden, bestaande uit het kerngezin+personeel+andere inwonenden+bezittingen
<i>Paidopoiein</i>	Laatste fase van het huwelijksproces, de productie van kinderen.
<i>Pallake</i>	Concubine. Een vrouw die zonder huwelijkscontract lange tijd samenleeft met een getrouwde of ongetrouwde man.
<i>Phratia</i>	‘Broederschap’ Sociale subdivisie van de <i>polis</i> . Na geboorte werd het kind door zijn/haar vader geïntroduceerd als product van een officieel huwelijk waarna het ingeschreven werd in het register van de <i>phratia</i> . Lidmaatschap van een <i>phratia</i> bepaalde het wel of niet hebben van burgerschap.
<i>Polis</i>	Stadstaat, politieke connotatie van ‘stad’.

<i>Polites</i>	Burger met politieke connotatie
<i>Porne</i>	Prostitué
<i>Proiks</i>	Bruidsschat, gift, geschenk
<i>Prophthegkterios</i>	Huwelijksgiften
<i>Suneinai</i>	Ongehuwd samenleven van man en vrouw ‘samenzijn’
<i>Sunoikein</i>	Gehuwd samenleven van man en vrouw, ‘samen een oikos vormen’
Talent	Monetaire eenheid bestaande uit 60 <i>minae</i>
<i>Trittyes</i>	Subdivisie van de <i>polis</i> . Bestaat uit enkele <i>demoi</i> , 3 <i>trittyes</i> samen vormen 1 <i>phyle</i> .
Uxorilokaliteit	Het gaan wonen op het grondgebied van de vrouw
Virilokaliteit	Het gaan wonen op het grondgebied van de man
<i>Xenos</i>	Vreemdeling, in tegenstelling tot <i>astos</i>

LITERATUURLIJST

PRIMAIRE BRONNEN

IG II2 2659-2683

Demosthenes 27 28 29 30 31 39 40 41 42 45 59 (Murray, *Private orations* (Cambridge 1964)).

Isaeus 1 2 3 5 8 11 (Forster, *Isaeus* (Cambridge 1983)).

Lysias 19 (Lamb, *Lysias* (Cambridge 1983)).

Marriage contract from Elephantine; (Hunt en Edgar, *Select Papyri. Private affairs* (Cambridge 2000). Otto Rubensohn, *Elephantine-papyri* (Milaan 1972)).

SECUNDAIRE LITERATUUR

Blundell, Sue, *Women in Ancient Greece* (Londen 1995)

Boserup, E., *Woman's role in economic development* (New York 1970).

Cantarella, Eva, *Bisexuality in the Ancient world* (New Haven 1994).

Cox, Cheryl Anne, *Household interests. Property, marriage strategies and family dynamics in Ancient Athens* (New Jersey 1998).

Dalby, Andrew, *Siren feasts : a history of food and gastronomy in Greece* (Londen 1996).

Finley, Moses I., *Studies in land and credit in Ancient Athens 500-200BC. The Horos-inscriptions* (New Jersey 1951).

Foxhall, L., "Household, gender and property in Classical Athens" in: *The Classical Quarterly New Series* 39 (1989) 22-44.

Gagarin, M., *Cambridge compendium to Ancient Greek Law* (Cambridge 2005).

Garnsey, Peter, *Food and society in classical Antiquity* (Cambridge 1999).

Gaulin, Steven J.C., en James S. Boster, "Dowry as female competition" in: *American Anthropologist New Series* 4 (1990) 994-1005.

Goody, Jack R., "Marriage prestations, inheritance and descent in pre-industrial societies" in: *Journal of comparative family studies* 1 (1970) 37-52.

Goody, J. en S.J. Tambiah, *Bridewealth and dowry* (Cambridge 1973).

Jack R. Goody, "Marriage prestations, inheritance and descent in pre-industrial societies" in: *Journal of comparative family studies* 1 (1970) 37-54

A.R.W. Harrison, *The law of Athens. The family and property* (Oxford 1968).

Lalonde, Gerald V., "Horoi" in: Gerald V. Lalonde ea., *The Athenian Agora XIX* (Princeton 1991) 1-51.

Cynthia Patterson, "Hai Attikai, the other Athenians" in: Marilyn Skinner (ed), *Helios: Rescuing Creusa: new methodological approaches to women in Antiquity*, 13 (1986) 49-67.

Patterson, Cynthia B., "Marriage and the married woman in Athenian law" in: S.B. Pomeroy, *Women's history and ancient history* (Londen 1991) 48-72.

Pomeroy, S.B., *Women's history and ancient history* (Londen 1991).

Schaps, David M., *Economic rights of women in Ancient Greece* (Edinburgh 1979).

Christiane Sourvinou-Inwood, 'Male and female, Public and Private, Ancient and Modern' in: Ellen D. Reeder *Pandora. Women in Classical Athens* (Baltimore 1995) 111-120.

Srinivasan, P. en G.R. Lee, "The dowry system in Northern India: women's attitudes and social change" in: *Journal of marriage and family* 66 (2004) 1108-1117.

Verilhac en Vial, *Le mariage Grec du VIe siècle av. J-C. à l'époque d'Auguste* (Athene 1998).

ONLINE BRONNEN

Hartmann, Elke, "Hetaerae." Brill's New Pauly. Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider. Brill Online, 2013.

Hartmann, Elke, "Pallake." Brill's New Pauly. Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider. Brill Online, 2013.

Robin Osborne "Agriculture." Brill's New Pauly. Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider. Brill Online, 2013.

BIJLAGEN

---

1. LIJST PRIMAIRE BRONNEN PERSEUS

Andocides, Against Alcibiades	Elegy and Iambus, Volume I
Aristophanes, Clouds	Hyperides, Against Demosthenes
Aristophanes, Ecclesiazusae	Isaeus, Cleonymus
Aristophanes, Knights	Isaeus, Hagnias
Aristophanes, Peace	Isaeus, Meneclis
Aristotle, Athenian Constitution	Isaeus, Pyrrhus
Aristotle, Politics	Isaeus, Dicaeogenes
Arrian, Anabasis	Isaeus, Ciron
Athenaeus, The Deipnosophists	Greek Anthology, Volume I
Chariton, De Chaerea et Callirhoe	Greek Anthology, Volume III
Demosthenes, On the False Embassy	Greek Anthology, Volume IV
Demosthenes, Against Aphobus 1	Greek Anthology, Volume V
Demosthenes, Against Aphobus 2	Hippocrates, Praeceptiones
Demosthenes, Against Aphobus	Lysias, On the Property of Aristophanes
Demosthenes, Against Onetor	Plato, Epistles
Demosthenes, Against Onetor	Plato, Laws
Demosthenes, Against Boeotus 2	Plato, Republic
Demosthenes, Against Spudias	Plato, Apology
Demosthenes, Against Phaenippus	Plato, Theages
Demosthenes, Against Stephanus 1	Plutarch, Aristides
Demosthenes, Against Neaera	Strabo, Geography
Dinarchus, Against Demosthenes	Theophrastus, Characters

2. RESULTATEN ONDERZOEK SRINIVASAN EN LEE

TABLE 1. CHARACTERISTICS OF THE SAMPLE BY APPROVAL OF DOWRY: MEAN (SD) OR PERCENT

Variable	Approve (<i>n</i> = 1,632)	Disapprove (<i>n</i> = 2,971)	Total (<i>N</i> = 4,603)
Age	10.9 (8.5)	10.3 (8.5)	30.5 (8.5)
Residence: Urban	14.8%*	26.6%	22.4%
Education: Illiterate	84.1%*	70.4%	75.3%
< Primary	2.2%	3.8%	3.2%
Primary	7.0%	8.8%	8.2%
Middle school	2.5%	3.8%	3.3%
≥ High school	4.2%*	13.1%	10.0%
Children: # sons	1.7 (1.2)	1.6 (1.2)	1.6 (1.2)
# daughters	1.2 (1.1)*	1.3 (1.1)	1.3 (1.1)
Religion: Muslim	12.0%*	15.5%	14.3%
Other	2.2%	2.2%	2.2%
Hindu	85.8%	82.3%	83.5%
Caste: Sched. caste	9.8%	9.1%	9.3%
Sched. tribe	5.1%	6.0%	5.7%
Higher caste	85.1%	84.9%	85.0%
Employment:			
Works/paid	12.1%	12.3%	12.2%
Works/unpaid	17.7%*	11.8%	13.9%
Not employed	70.2%	75.8%	73.8%
Nativity: Hindi	82.2%	86.6%	85.0%
Consanguineous marriage	7.5%*	5.8%	6.4%
Watches television ≥ 1/wk	9.1%*	20.8%	16.6%
Listens to radio ≥ 1/wk	23.6%*	31.1%	28.4%

*p ≤ .05.

Srinivasan en Lee. 1112

TABLE 2. LOGISTIC REGRESSION ANALYSIS OF APPROVAL OF DOWRY

Variable	Model 1		Model 2		Model 3	
	<i>B</i> (<i>SE</i>)	Exp(<i>B</i>)	<i>B</i> (<i>SE</i>)	Exp(<i>B</i>)	<i>B</i> (<i>SE</i>)	Exp(<i>B</i>)
Muslim	-.297** (.093)	.743	-.436*** (.095)	.646	-.619*** (.108)	.538
Other religion	.010 (.219)	1.010	.270 (.228)	1.310	.246 (.229)	1.279
Scheduled caste	.016 (.106)	1.016	-.109 (.109)	.897	-.105 (.109)	.900
Scheduled tribe	-.230 (.142)	.794	-.374* (.145)	.688	-.361* (.145)	.697
Hindi speaker	-.323*** (.084)	.724	-.152 (.086)	.859	-.146 (.087)	.864
Age	-.005 (.004)	.995	-.005 (.004)	.995	-.006 (.004)	.994
Education			-.193*** (.032)	.824	-.196*** (.033)	.822
Listens to radio			.062 (.082)	1.064	.052 (.082)	1.053
Watches television			-.411** (.128)	.663	-.404** (.128)	.667
Urban			-.350** (.095)	.705	-.344*** (.095)	.709
Does paid work			-.104 (.100)	.901	-.089 (.100)	.915
Does unpaid work			.195* (.091)	1.215	.198* (.092)	1.219
Number of sons					.050 (.030)	1.051
Number of daughters					-.076* (.029)	.927
Related to husband					.628*** (.142)	1.873
-2LL	5956.118		5772.464		5742.035	
<i>F</i> (block)	29.80***		183.66***		30.43***	
<i>F</i> (model)	27.04***		206.02***		236.98***	

*p ≤ .05. **p ≤ .01. ***p ≤ .001.

Srinivasan en Lee. 1113.

3. HUWELIJKSCONTRACT ELEPHANTINE

Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀλεξάνδρου βασιλεύοντος ἔτει ἐβόμωι Πτολεμαίου σατραπεύοντος ἔτει τεσσαρέσχειδεκάτῃ μηνὸς Διου.

Σθηγραφῆ συνοικισίας Ἡρακλείδου καὶ Δημητρίας.

Λαμβάνει Ἡρακλείδης Δημητρίαν Κώϊαν γυναῖκα γενεσίαν παρὰ τοῦ πατρός Λεπτίνου Κώϊου καὶ τῆς μητρὸς Φιλωτίδος ἐλεύθερος ἐλευθέραν προσφερομένην εἰματρισμὸν καὶ κόσμον $\text{Ϝ Π}^{\text{Ϟ}}$, παρεχέτω δὲ Ἡρακλείδης Δημητρία ὅσα προσήκει γυναικὶ ἐλευθέρῃ πάντα, εἶναι δὲ ἡμᾶς κατὰ ταῦτὸ ὕπου ἂν δοκῆ ἄριστον εἶναι βουλευομένοις κοινῇ βουλῇ Λεπτίνῃ καὶ Ἡρακλείδῃ. Εἰὰν δὲ τι κακοτεχνούσα ἀλίσκηται ἐπὶ αἰσχύνῃ τοῦ ἀνδρὸς Ἡρακλείδου Δημητρία, στερέσθω ὧμ προσηνέγκατο πάντων, ἐπιδείξάτω δὲ Ἡρακλείδης ὅτι ἂν ἐγκαλῆ Δημητρία ἔναντιον ἀνδρῶν τριῶν, οὓς ἂν δοκιμάζωσιν ἀμφοτέρω. Μὴ ἐξέστω δὲ Ἡρακλείδῃ γυναῖκα ἄλλην ἐπεισάγεσθαι ἐφ' ὕβρει Δημητρίας μηδὲ τεκνοποιεῖσθαι ἐξ ἄλλης γυναικὸς μηδὲ κακοτεχνεῖν μηδὲν παρευρέγσει μηδεμιᾷ Ἡρακλείδῃ εἰς Δημητρίαν· εἶὰν δὲ τι ποῶν τούτων ἀλίσκηται Ἡρακλείδης καὶ ἐπιδείξῃ Δημητρία ἔναντιον ἀνδρῶν τριῶν, οὓς ἂν δοκιμάζωσιν ἀμφοτέρω, ἀποδότω Ἡρακλείδης Δημητρία τὴν φερνὴν ἣν προσηνέγκατο $\text{Ϝ Π}^{\text{Ϟ}}$ καὶ προσαποτεισάτω ἀργυρίου Ἀλεξανδρείου $\text{Ϝ Π}^{\text{Ϟ}}$. Ἡ δὲ πρᾶξις ἔστω καθάπερ ἐγ δίκης κατὰ νόμον τέλος ἐχούσης Δημητρία καὶ τοῖς μετὰ Δημητρίας πράσσουσιν ἐκ τε αὐτοῦ Ἡρακλείδου καὶ τῶν Ἡρακλείδου πάντων καὶ ἐγγαίων καὶ ναυτικῶν. Ἡ δὲ συγγραφὴ ἦδε κυρία ἔστω πάντῃ πάντως ὡς ἐκεῖ τοῦ συναλλάγματος γεγενημένου, ὅπου ἂν ἐπεγφέρῃ Ἡρακλείδης κατὰ Δημητρίας ἢ Δημητρία τε καὶ τοὶ μετὰ Δημητρίας πράσσοντες ἐπεγφερωσιν κατὰ Ἡρακλείδου. Κύριοι δὲ ἔστωσαν Ἡρακλείδης καὶ Δημητρία καὶ τὰς σθηγραφὰς αὐτοὶ τὰς αὐτῶν φυλάσσοντες καὶ ἐπεγφέροντες κατ' ἀλλήλων.

Μάρτυρες Κλέων Γελῶιος Ἀντικράτης Τημνίτης Λύσις Τημνίτης Διονύσιος Τημνίτης
Ἀριστόμαχος Κυρηναῖος Ἀριστόδικος Κῶιος.¹⁸⁹

In the seventh year of the reign of Alexander the son of Alexander, in the fourteenth year of the satrapship of Ptolemy, in the month of Dios.

Contract of marriage of Herakleides and Demetria.

Herakleides, a free man, takes Demetria, a free woman of Cos, as his legitimate wife from her father Leptines of Cos and from her mother Philotis, bringing clothing and jewelry (worth) 1000 drachmas. Let Herakleides provide to Demetria everything pertaining to a free wife. (They said), "We shall (reside) in the same place wherever Leptines and Herakleides, deciding together in joint decision, decide." If Demetria is discovered doing any evil to the shame of her husband Heraklides, let her be deprived of everything she brought (to the marriage); but let Herkleides prove whatever he sues Demetria about before three men on whom they both agree.

Herakleides shall not be permitted to bring in another woman as an outrage to Demetria, nor have children by another woman, nor deal deceitfully in any way on any pretense, Herakleides against Demetria. If Herakleides is discovered doing any of these things and Demetria proves it before three men whom they both designate, Herakleides shall return the dowry of 1000 drachmas to Demetria which she brought and let him indemnify her in addition with 1000 drachmas of the silver (coinage) of Alexander. Let the execution be upon Herakleides himself and upon all the property of Herakleides, both on land and sea, for Demetria and those executing along with Demetria, as if from litigation legally completed.

---

¹⁸⁹ Otto Rubensohn, *Elephantine-papyri* (Milaan 1972) 19-20.

This contract shall be valid in every respect everywhere, as if the covenant had been made there—wherever Herakleides may produce it against Demetria, or Demetria and those executing with Demetria may bring it out against Herakleides.

Herakleides and Demetria shall be in control, keeping their own contracts themselves and bringing them out against each other.

Witnesses:

Cleon a Gelan

Antikrates a Temnian

Lysis a Temnian

Dionysios a Temnian

Aristomachos a Cyrenaean

Aristodikos a Coan¹⁹⁰

---

¹⁹⁰ Hunt and Edgar, *Select Papyri. Private affairs* (Cambridge 2000) 3-5.